

НАРОДНА УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ

СОЦІОЛОГІЯ ОСВІТИ

Методичні рекомендації для студентів,
що навчаються за спеціальністю
054 – Соціологія

Харків
Видавництво НУА

НАРОДНА УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ

СОЦІОЛОГІЯ ОСВІТИ

Методичні рекомендації для студентів,
що навчаються за спеціальністю
054 – Соціологія

Харків
Видавництво НУА

2018

УДК 316.74:37(072+075.8)

ББК 60.562.62р30

С69

Затверджено на засіданні кафедри соціології

*Народної української академії.
Протокол № 13 від 7 травня 2018 р.*

Автор-упорядник: д. соціол. н.   І. С. Нечитайло
Рецензент: д. філос. н.   К. В. Батаєва

С69   **Соціологія освіти** : метод. рекомендації для студентів, що навчаються за спец. 054 – Соціологія / Нар. укр. акад., [каф. соціології ; авт.-упоряд. І. С. Нечитайло]. – Харків : Вид-во НУА, 2018. – 50 с.

Дане видання складено згідно з вимогами щодо організації навчального процесу за планом підготовки бакалаврів з соціології і включає матеріали, які допоможуть студентам закріпити теоретичні знання з соціології освіти та розвинути навички їх використання на практиці в системі роботи за спеціальністю «Соціологія».

УДК 316.74:37(072+075.8)
ББК 60.562.62р30

© Народная украинская академия, 2018

ВСТУП

З позиції класичних соціологічних уявлень, освіта є одним з найважливіших соціальних інститутів, виконує цілу низку соціально значущих функцій, а отже, багато процесів, що відбуваються в світі та/або окремій державі, залежать від функціонування цього інституту. Утім, на сьогоднішній день досить поширеною є думка про те, що поки освіта не буде нормально фінансуватися, ні про яку корить для суспільства мови бути не може. Слід зазначити, що така точка зору домінує в колах економістів, журналістів та ін., як і рівні громадської думки, але не в колі соціологів. Справжні соціологи усвідомлюють, що не можна дозволяти подібним думкам заволодіти їх розумом, оскільки, як писав П. Бурдьє, «сердечна згода економізму і реформаторського волюнтаризму прирікає на негативну соціологію, яка тільки й робить, що критикує систему освіти, описуючи її педагогічну специфіку і своєрідність, виключно, в «термінах відсутності», а тому є марною з точки зору своєї істинної наукової місії: розібратися в тих системних, структурних, функціональних зв'язках, які і призводять до кризи...»¹. Багато сучасних соціологів збігаються у думці, що саме освіта може виступити в ролі «соціокультурного каталізатора» економічних, культурних та інших змін, що позначають якісно новий характер соціокультурної динаміки суспільства.

Такі відомі вчені, як П. Бурдьє, Д. Костантиновський, О. Осипов, М. Янг та ін. причини недовіри сучасних освітніх реформ, які відбуваються у світі, вбачають у відсутності надійної теоретичної основи, цілісного наукового бачення процесів, що відбуваються в сфері освіти. Створення та постійне відтворення такої основи є найважливішим завданням такої галузі соціологічного знання, як соціологія освіти. Сучасна соціологія освіти, на нашу думку, має виступити таким собі теоретико-методологічним майданчиком, що утворює сприятливі умови для діалогу різних наук про людину і суспільство (психології, педагогіки, філософії, історії), щодо вирішення актуальних освітніх проблем.

Проблеми, які порушуються соціологією освіти, мають міждисциплінарний характер, тобто знаходяться у фокусі різних наук. У той же час, соціологія освіти має свій специфічний предмет, завдяки чому вона і виділяється як окрема галузь. Саме тому розкриттю предметної ідентичності соціології освіти в межах цього навчально-методичного видання буде приділено найбільш ретельну увагу. Рефлексія цієї специфіки є необхідною для формування суто соціологічного бачення освіти, для організації власне соціологічних досліджень освіти.

Типові помилки, яких може припуститися не тільки студент, що вивчає соціологію освіти, але й «дорослий» спеціаліст-соціолог, що досліджує освіту полягають у наступному:

---

¹ Бурдьє П. Воспроизводство: элементы теории системы образования / П. Бурдьє, Ж.-К. Пассрон ; [Пер. с фр., предисл. Н. А. Шматко]. – М.: Просвещение, 2007. – С. 190.

- відсутність чіткого бачення предметної специфіки соціології освіти і, як наслідок, перехил змісту наукових і дослідницьких робіт у бік педагогіки, психології тощо;
- відсутність чіткого бачення зв'язків між соціологічною теорією освіти і освітньою практикою і, як наслідок, марність наукових досліджень, висновків і рекомендацій, слабка прикладна значущість.

Запропонований курс з соціології освіти, зміст якого коротко викладено у цьому виданні, є авторською розробкою. Його *мета* полягає у формуванні цілісного бачення освіти як складної соціальної (під)системи, взаємообумовленості процесів, що відбуваються на різних (макро-, мезо-, мікро-) рівнях освітньої взаємодії. При цьому макрорівень представлений взаємодіями і функціональними зв'язками освіти як соціального інституту з іншими інститутами; мікрорівень – взаємодіями в освітньому процесі індивідів і малих соціальних груп; мезорівень і сполучною ланкою між макро- та мезорівнем і представлений взаємодіями на рівні освітньої практики (як освітньої повсякденності, рутини).

Завдання, реалізація яких наблизить студентів до досягнення сформульованої мети і мінімізує помилки, про які йшлося вище:

- засвоїти основні категорії і поняття соціології освіти.;
- ознайомитися з основними етапами і напрямками розвитку соціології освіти;
- навчитися аналізувати освіту як соціальний інститут;
- засвоїти соціальні принципи побудови і функціонування освітніх систем;
- визначати сутність освіти як соціалізаційної практики;
- сформулювати явлення про неявні форми взаємодії учасників освітнього процесу;
- сформулювати цілісне бачення методів соціологічного дослідження освіти як традиційних, так і нетрадиційних;
- визначати тенденції реформування системи освіти за сучасних соціальних умов, у тому числі шляхом впровадження певних освітніх технологій.

Відповідно до вирішення поставлених завдань, структура навчального курсу включає в себе три тематичні блоки.

Перший блок має назву «*Освіта як об'єкт соціологічного аналізу: класичні підходи*». Першу тему цього розділу присвячено передісторії соціології освіти, розгляду процесу її виокремлення як своєрідної галузі соціологічного знання. Далі йдеться про специфіку предмету соціології освіти, наводяться її функції. Сміслові ядро цього розділу складають теми, що розкривають сутність освіти з позиції класичної соціологічної теорії – як важливої підсистеми

суспільства, соціального інститут. Аналізуються структура і функції інституту освіти, механізми взаємодії з іншими соціальними інститутами. Отже, перший тематичний блок присвячено детальному розгляду макрорівневих освітніх структур і процесів.

Другий тематичний блок *«Освіта як соціалізаційна практика: сучасні і неklasичні уявлення про освіту»* присвячено вивченню тих процесів, що відбуваються на мезо- та мікрорівні освітньої взаємодії. Спочатку йдеться про такий новий напрям сучасної соціології освіти як соціологія куррикулуму, розкривається зміст різних освітніх теорій, розроблених соціологами, що уособлюють цей напрям. Окрема увага приділяється вивченню неявних форм взаємодії учасників освітнього процесу, таких, як неявна педагогіка і прихована навчальна програма.

І завершують цей блок теми, присвячені розкриттю соціологічного змісту освітнього дискурсу, його функцій, видів, структури і особливостей організації.

І, нарешті, третій блок тем *«Традиційні і нетрадиційні дослідження освіти. Сучасні освітні технології»* має практичну спрямованість за двома напрямками: дослідницько-емпіричним і прикладним. В його межах студенти отримують можливість познайомитися з досвідом емпіричного дослідження освіти в соціології, з дослідницькими методами і методиками (традиційними й нетрадиційними), результатами та висновками проведених досліджень. Теми, що є ключовими не тільки в цьому блоці, але й у запропонованому навчальному курсі, присвячені розгляду можливостей впровадження результатів соціологічних досліджень (як теоретичних, так і емпіричних) в сучасну освітню практику.

Мета і завдання навчального курсу, а також його зміст спрямовані на формування системи компетенцій, необхідних для повноцінної соціально-професійної діяльності випускника вищого навчального закладу, його самореалізації. Зокрема, йдеться про наступні компетенції:

1. *Соціально-особистісні*: здатність до активної життєвої та громадської позиції (що відображається у вмінні підпорядковувати особисті наукові, життєві та інші інтереси загальнолюдським цінностям та інтересам держави).

2. *Загально-професійні*: здатність в процесі наукової, навчальної та суспільної діяльності створити належний морально-психологічний клімат (що відображається у вмінні дотримуватись етики ділового спілкування в роботі з колегами, а також враховувати стан та настрої інших людей, рівень психологічної напруги в колективі в процесі професійної діяльності та соціальної практики); здатність забезпечувати адекватний розвиток власних професійних компетенцій (що відображається у вмінні визначати характер впливу рівня розвитку власних пізнавальних процесів на ефективність виконання професійних та соціально-виробничих завдань різного рівня складності).

3. *Спеціалізовано-професійні*: здатність забезпечувати необхідний рівень індивідуальної підготовки в галузі професійних знань (що відображається у вмінні глибоко розуміти суть і соціальну значущість, основні задачі соціолога за умов сучасного суспільства, розширювати власну систему знань, безперерв-

но підвищувати інтелектуальний рівень та рівень професійної майстерності на основі самоосвіти); здатність здійснювати комплекс заходів щодо управління персоналом організації, на основі соціально-психологічних знань, отриманих в ході вивчення даного курсу (що відображається вмінням давати оцінку соціально-психологічного клімату в колективі та ін.).

Міждисциплінарні зв'язки

Навчальний курс «Соціологія освіти» має тісні міждисциплінарні зв'язки з такими галузями знань, як педагогіка і психологія, що сприяє формуванню у студентів цілісного світоглядного розуміння ролі освіти в соціумі. «Соціологія освіти» пов'язана із такими навчальними дисциплінами і курсами, як «Педагогіка», «Загальна соціологічна теорія», «Соціологія соціальних змін», «Соціологія особистості» та ін., що впливає на формування комплексу компетенцій студентів.

**РЕЙТИНГОВА СИСТЕМА З КУРСУ
«СОЦІОЛОГІЯ ОСВІТИ»**

№ п/п	Види активностей і робіт студентів	Кількість балів за вид роботи	Кількість виду роботи за навчальний курс	Максимальна кількість балів
<i>Види активностей (основні)</i>				
1.	На лекційному занятті	1	13	13
2.	На семінарському занятті (підготовка доповідей, повідомлень, участь у дискусії тощо)	3	11	33
3.	Проміжний контроль	6	2	12
4.	Виконання завдань в рамках самостійної та індивідуальної роботи	6	2	12
5.	Підсумковий контроль (складання іспиту)	10–30	1	30
Всього				100
<i>Види робіт (додаткові)</i> <i>(що призначаються у випадку необхідності корегування рейтингу)</i>				
1.	Складання бібліографії по одному з модулів курсу	3 бали		
2.	Складання кросвордів за темами курсу (не більше десяти слів у кросворді і не більше одного кросворду по кожному модулю)	0,5 балу за слово		
3.	Проведення круглого столу	4 бали		
4.	Написання есе, підготовка усних чи письмових повідомлень з будь-якої теми навчального курсу, з використанням рекомендованих інформаційних джерел (не більше одного виду робіт кожному модулю)	2 бали		

КРИТЕРІЇ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

За шкалою ECTS	Визначення за національною шкалою	За національною шкалою	За шкалою ХГУ „НУА”
А	ВІДМІННО – глибоке знання матеріалу, сформованість навичок аналізу процесів і проблем спецкурсу, здійснення самостійних висновків з висвітлюваного питання	5 відмінно	85–100
В	ДУЖЕ ДОБРЕ – добре знання теоретичного матеріалу, тенденцій соціологічних досліджень, володіння категоріальним апаратом і сформованість навичок самостійного аналізу процесів і проблем спецкурсу	4 добре	75–84
С	ДОБРЕ – знання теоретичного матеріалу, володіння категоріальним апаратом і сформованість навичок аналізу процесів і проблем спецкурсу		65–74
D	ЗАДОВІЛЬНО – задовільне знання теоретичного матеріалу, володіння категоріальним апаратом і сформованість навичок чітко визначати основні процеси і проблеми спецкурсу	3 задовільно	57–64
Е	ДОСТАТНЬО – достатнє знання основного матеріалу, основних категорій, напрямків соціологічних досліджень, процесів і проблем спецкурсу		50–56
FX	НЕЗАДОВІЛЬНО – незадовільне знання матеріалу і категорій спецкурсу, не виконані індивідуальні завдання. Можливість перескладання іспиту	2 незадовільно	25–49
F	НЕЗАДОВІЛЬНО – незадовільне знання матеріалу і категорій спецкурсу, не виконані індивідуальні завдання. Обов'язковий повторний курс		0–24

КОНТРОЛЬ ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПЛАНУ СТУДЕНТА

Для *поточної* оцінки засвоєння студентами викладеного матеріалу на лекційних та семінарських заняттях використовуються елементи діалогу, дискусії, враховуються та оцінюються ступінь активності студентів, їх виключності в аудиторну роботу, участі в обговоренні тих чи інших проблемних питань тощо, також оцінюється зміст доповідей, повідомлень і відповідей на контрольні запитання (зокрема, на семінарських заняттях).

Підсумкова оцінка з курсу виставляється як сумарний бал за виконання всіх обов'язкових видів робіт, що включає роботу на заняттях, виконання двох проміжних контрольних робіт та двох індивідуальних завдань. Мінімальна підсумкова оцінка – 25 балів. Максимальна підсумкова оцінка – 70 балів. У разі незадоволення студента своїм рейтингом на будь-якому етапі вивчення курсу, він має можливість (під керівництвом викладача) корегувати цей рейтинг за допомогою виконання додаткових видів робіт.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ

	ТЕМА	Кількість годин для форм навчання				Форма контролю
		Всього	Лекції	Семинари	Самостійна та індивідуальна робота	
ТЕМАТИЧНИЙ БЛОК I. ОСВІТА ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ: КЛАСИЧНІ ПІДХОДИ						
1.	Дискусії щодо об'єкту і предмету соціології освіти	8	2	2	4	Бали за активність на аудиторних заняттях
2.	Передісторія і методологічні передумови становлення і розвитку соціології освіти: світовий контекст	7	2	-	5	Бали за активність на аудиторних заняттях
3.	Розвиток соціології освіти в Україні	7	-	2	5	Бали за активність на аудиторних заняттях
4.	Освіта як соціальний інститут та соціальний процес	9	4	-	5	Бали за активність на аудиторних заняттях
5.	Суспільство і освіта: механізм взаємозв'язку інституціональних систем	9	-	4	5	Бали за активність на аудиторних заняттях
6.	Цілі і функції освіти в умовах перманентних соціальних змін	8	2	2	4	Контрольна робота
ТЕМАТИЧНИЙ БЛОК II. ОСВІТА ЯК СОЦІАЛІЗАЦІЙНА ПРАКТИКА: СУЧАСНІ І НЕКЛАСИЧНІ ЯВЛЕННЯ ПРО ОСВІТУ						
7.	Соціологія куррикулуму як сучасний напрям соціологічного знання про освіту	12	4	4	4	Бали за активність на аудиторних заняттях

8.	Теоретичні уявлення про освіту як соціальну (соціалізаційну) практику	8	2	2	4	Бали за активність на аудиторних заняттях
9.	Неявні форми взаємодії учасників освітнього процесу і специфікація освітньої практики	8	2	2	4	Бали за активність на аудиторних заняттях
10.	Освітній дискурс: поняття, види структура і функції.	7	2	-	5	Контрольна робота
ТЕМАТИЧНИЙ БЛОК III ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІОЛОГІЇ ОСВІТИ						
11.	Традиційні і нетрадиційні дослідження освіти	9	2	2	5	Бали за активність на аудиторних заняттях
12.	Принципи розробки та впровадження сучасних освітніх технологій	9	2	2	5	Бали за активність на аудиторних заняттях
Всього		108	24	24	56	Складання іспиту

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА З КУРСУ «СОЦІОЛОГІЯ ОСВІТИ»

Тематичний блок I

«Освіта як об'єкт соціологічного аналізу: класичні підходи до аналізу»

Тема 1. Дискусії щодо об'єкту і предмету соціології освіти

Структура соціологічного знання та місце соціології світи в цій структурі. Предметні області загальної соціологічної теорії і спеціальних соціологічних теорій. Освіта й освітні процеси як об'єкт соціології освіти. Предмет соціології освіти з позиції соціального сциєнтизму та індивідуалізму (трактовки Ф. Філіппова, В. Нечаєва, О. Осипова та ін.). Освітня взаємодія на різних (макро-; мезо-; мікро-) рівнях, в аспекті міжрівневої взаємообумовленості, як предмет соціології освіти.

Макрорівень – взаємодія освіти як соціальної системи (інституту) з іншими підсистемами суспільства. Мезорівень – взаємодія на рівні освітньої практики (як соціалізаційної). Мікрорівень – взаємодія індивідуальних учасників освітнього процесу, взаємодія «індивід-мала соціальна група», а також малих соціальних груп, включених в освітній процес.

Завдання та функції соціології освіти. Основні категорії і поняття соціології освіти.

Тема 2. Передісторія і методологічні передумови становлення і розвитку соціології освіти: світовий контекст

Передумови виникнення соціології освіти. Соціологічні проблеми освіти в працях О. Конта, Л. Уорда, Д. Дьюї, Е. Дюркгейма, М. Вебера, К. Мангейма, Т. Парсонса, Н. Смелзера, Дж. Саймона та ін.

Виникнення і розвиток основних напрямів досліджень у західно-європейській і американській соціології освіти; формування інших зарубіжних шкіл соціологічного вивчення проблем освіти. Формування культурологічного, інституціонального, діяльнісного, феноменологічного підходів у соціології освіти.

Соціологічний макроаналіз освіти. Освіта з позиції: функціоналізму; структурного функціоналізму; конфліктологічного підходу; неомарксизму; неовеберіанства.

Соціологічний мікроаналіз освіти. Освіта з позиції: символічного інтеракціонізму; теорії соціального обміну; теорії справедливого обміну; етнометодології; теорій соціальної дії.

Напрями сучасних зарубіжних досліджень проблем освіти.

Тема 3. Розвиток соціології освіти в Україні

Теоретико-методологічне підґрунтя вітчизняної соціології освіти у працях Г. Сковороди, П. Куліша, М. Драгоманова, Б. Кістяківського, М. Грушевського та ін.

Специфіка розвитку соціологічної думки за радянських часів. Розвиток емпіричних досліджень освіти в Україні наприкінці 60-х рр. ХХ століття; школярі та студенти як об'єкт цих досліджень.

Соціологія освіти і її дослідницькі пошуки у 1970-80-х рр. Відомі праці радянських вчених, які справили значний вплив на розвиток української соціології освіти того часу: «Освіта як фактор формування соціальної структури» (М. Аїтов); «Оптимізація різних форм освіти» (Л. Кочан); «Соціальна політика в сфері освіти» (В. Димов); «Роль системи освіти в прогресивному сомовизначенні молоді» (М. Тітма); «Науково-технічна революція освіти» (В. Турченко); «Соціальні функції освіти» (Ф. Філіпов); «Освіта, життєві плани і шляхи молоді» (В. Шубкін); «Життєва перспектива й професійне самовизначення молоді» (Є. Головаха) та ін.

Спробу систематизованого викладання соціології освіти як науки і навчальної дисципліни зроблено в роботах Ф. Філіпова, В. Нечаєва, Н. Лукашевича, О. Свідіна та ін.

Вітчизняна соціологія освіти 1990-х рр. представлена роботами: Ю. Алексєєва, В. Астахової, Ю. Чернецького, Л. Герасіної, Л. Сокур'янської, Є. Подольської, О. Якуби та ін.

Маштабні дослідження освіти 2000-х рр. Новітні дослідження освіти: що підтверджують зв'язок освіти і соціальної нерівності (С. Макеєв, О. Куценко, С. Оксамитна, О. Симончук та ін.); вищої освіти, критеріїв її якості, характеристик сучасного студентства тощо (В. Астахова, Л. Сокур'янська, С. Щудло та ін.); присвячені технологізації освітнього процесу (В. Подшивалкіна, В. Онищук; М. Бірюкова та ін.); присвячені розробці теоретичної складової галузі, систематизації теорій та концепцій освіти тощо (В. Чепак, Д. Швець та ін.).

Тема 4. Освіта як соціальний інститут та соціальний процес

Поняття соціального інституту. Найважливіші соціальні інститути, роль і місце освіти серед них. Витоки і підґрунтя процесу становлення освіти як окремого соціального інституту.

Формаційній, цивілізаційній и діяльнісний підході до аналізу освіти як соціокультурного інституту.

Структура освіти як соціального інституту та її трансформація. Характерні риси й особливості систем освіти доіндустріального, індустріального і постіндустріального суспільств.

Відносна залежність і, у той же час, самостійність освіти як соціальної системи, важливого інституту суспільства. Консервативність та інертність інституту освіти. Внутрішня детермінація освіти. Новації і наступність в історичному розвитку освіти.

Сутність освіти як виду діяльності. Багатогранність освіти як соціального процесу: розвитку та становлення особистості; отримання знань, професійних навичок тощо; міжпоколінної трансляції культури та ін. Місце освіти в системі духовної культури суспільства.

Основні принципи організації освітнього процесу за сучасних соціальних умов.

Тема 5. Суспільство і освіта: механізм взаємозв'язку інституціональних систем

Суспільство як динамічна система (крізь призму теорій Т. Парсонса, Н. Лумана, Дж. Александера, І. Валлерстайна, Е. Тоффлера та ін.) Класичні та сучасні соціологічні теорії соціальних змін. Форми і фактори соціальних змін (на соціетальному рівні). Характеристика змін сучасного українського суспільства, процесів, що відбуваються у системі освіти внаслідок мінливості сучасного соціуму. Моделі соціальних змін: 1) еволюційні й революційні (в залежності від характеру переходу з одного стану в інший); 2) лінійні, циклічні та нелінійно-синергетичні (з позиції процесуальності та періодизації зміни станів); 3) холістичні та індивідуалістичні (в залежності від ролі індивіда (людини, особистості) у процесах соціальних змін).

Соціальний порядок сучасного високодинамічного соціуму вкорінений у ментальних пластах соціального – в колективних когнітивних і символічних утвореннях, згідно з якими відбувається індивідуальне приписування значень і смислів подій і ситуацій і, як наслідок, координація поведінки індивідів. Соціальний порядок сучасного суспільства – порядок самоорганізації, який обов'язково потребує свободи групових і індивідуальних соціальних суб'єктів.

Зміни, що відбуваються в освіті залежать від тих глобальних процесів, що відбуваються в сучасному соціумі (віртуалізації, інформатизації і медіатизації). Взаємодії освіти з медіа-сферою: переваги і ризики. Три сценарії взаємодії освіти з медіа-сферою і відповідні моделі (за С. Ауфеннагером): «класична»; «асимілятивна»; «прогресивна».

Залежність змін, що відбуваються в освіті, від змін у суспільстві виявляється у зв'язку з певним типом суспільства. Східна і Західна моделі. Вітчизняна модель освіти: що маємо і до чого прагнемо.

Особливості взаємозв'язків: освіта-сім'я, освіта-релігія, освіт-культура, освіта-політика тощо (у часовому та просторовому вимірах).

Тема 6. Цілі і функції освіти в умовах перманентних соціальних змін

Світова криза освіти як наслідок високої динаміки суспільства. *Криза освіти* як стан, спровокований протиріччям глобального масштабу, що полягає у невідповідності між постійно наростаючою динамікою соціальних процесів і консервативністю інституту освіти.

Функції освіти: соціально-економічні (підготовка до трудової діяльності нового покоління фахівців, представників різних професій та ін.); соціалізації (включення особистості в соціальні стосунки та відносини, долучення до норм і цінностей суспільства тощо); соціальної інтеграції і диференціації (долучаючи до єдиних цінностей і норм, освіта створює підставу узгодження дій, об'єднання (інтеграції) людей в різні соціальні групи і, в той же час, розділення (диференціації) по групах; структуролізації² (термін «структура» означає кінцеву мету даної функції освіти, а термін «роль» – те, за допомогою чого реалізується ця функція); соціальної мобільності (освіта забезпечує вертикальне та горизонтальне переміщення індивідів і груп в соціальному просторі); соціальної селекції, заснованої на принципі меритократії (мається на увазі, що саме інститут освіти забезпечує справедливий відбір індивідів, найбільш придатних для посідання тих чи інших соціальних позицій, з опорою на їх схильності та здібності, але *не за* ознакою соціального походження і не за принципом соціального примусу); гуманістична (розвиток особистості, підвищення рівня її культури, формування системи відповідних якостей).

Кардинальна трансформація функціонального призначення освітньої системи на сучасному етапі. Прояви функціональної трансформації освіти: індивідуалізація, плюралізація, лібералізація, дистанціювання, яскраво виражена практична спрямованість. Позитивні і негативні наслідки розповсюдження та поглиблення зазначених проявів.

Тематичний блок II

«Освіта як соціалізаційна практика: сучасні і неklasичні явлення про освіту»

Тема 7. Соціологія куррикулуму як сучасний напрям соціологічного знання про освіту

Необхідність повороту соціології освіти до питань навчальних програм і того знання, яке вони містять у собі (за М. Янгом). Розвиток соціології куррикулуму як окремого напрямку соціології освіти, що допоможе знайти ефективні рішення з нівелювання негативних наслідків дистанціювання і віртуалізації

---

² Термін «структуролізація» вперше був вперше застосований д. соціол. наук Н. Шароновою на «Круглому столі з проблем освіти і соціології освіти», що проводиться Інститутом соціології РАН у 2003 р.

освіти, «знецінення» когнітивно- і інтелектуально-розвиваючого теоретичного знання, послаблення виховного впливу освіти тощо.

Освіта як цілеспрямований процес. Освіта як інститут, який спрямовує процеси соціалізації, трансляції знання та ін., що робиться за допомогою навчальних програм. Розрізнення понять навчальної програми і куррикулума.

Куррикулум – суспільна угода, якою встановлюється зв'язок між цілями освіти, діяльністю навчальних закладів і учасників освітнього процесу (за С. Браславськи). Куррикулум встановлює зв'язки між цілями освіти і повсякденним життям в навчальних закладах. Він визначає: кому і коли вчитися; навіщо вчитися; що вчити; де вчитися; як вчитися, з ким вчитися тощо.

Внесок у розробку соціології куррикулуму Б. Бернстайна, С. Боулза, П. Бурдье, Г. Гінтіса, А. Грамші, Ф. Джексона, Дж. Дугласа, І. Ілліча, У. Кілпатрика, А. Макдугала, П. Мехоні, П. Фрейре, Т. Хейнца, Дж. Хенрі, М. Еппла, І. Шор, М. Янга та ін.

Предмет соціології куррикулуму – освітня практика як різновид соціальної практики. Ключові поняття соціології куррикулуму: знання, навчальна програма, освітній дискурс, освітні (педагогічні та ін.) практики. Ключова ідея соціології куррикулуму: засоби, методи, прийоми та педагогічні практики «оформлюють» зміст освіти і можуть його «схиляти» у бік домінування певної точки зору, певних світоглядних, ідеологічних та інших установок. Ключові теми соціології куррикулуму пов'язані з неявними формами взаємодії учасників освітнього процесу, такими як неявна (імпліцитна) педагогіка і прихована (латентна) навчальна програма.

Тема 8. Теоретичні уявлення про освіту як соціальну (соціалізаційну) практику

Макрорівень освітньої взаємодії – зв'язки, які утворюються між суспільством і освітою як соціальними системами. Мікрорівень – міжособистісні взаємодії учасників освітнього процесу. Інтеграція цих двох рівнів уможлиблюється через розкриття сутності освіти як специфічної соціальної практики.

Освіта як соціальна практика – рутинізовані дії, взаємодії і типи поведінки учасників освітнього процесу (мезорівень).

Структура освітньої практик (за А. Реквіцем): (1) форми тілесної активності (як тілесних практик, технік тіла (за М. Моссом), що конструюються авторитетом та демонструють як належність до статусу, так і дистанцію між статусами тих, хто навчає, і тих, хто навчається; (2) форми ментальної активності (як когнітивних практик, когнітивних стилів учасників освітнього процесу); (3) речі та їх використання (як елементів матеріальної складової освітнього середовища навчального закладу та практик їх використання); (4) фонове знання у формі «знання-як» та мотиваційного знання (неявного знання, яке вбудоване в контекст освітнього процесу, що транслюється засобами неявної педагогіки);

(5) стан емоцій (як похідних від етосу – нематеріальної складової освітнього середовища навчального закладу).

Якісні характеристики цих елементів та особливості взаємозв'язку між ними визначають специфіку освіти як соціальної практики, яка за своєю суттю, є соціалізаційною – такою, що породжує специфічні габітуси.

Соціалізація – процес становлення особистості, засвоєння норм, цінностей, зразків поведінки того суспільства (або соціального середовища), в якому вона живе. Під впливом середовища, у тому числі й освітнього, формуються не тільки соціальні якості людей, але й їх габітуси. Габітус (за П. Бурдьє) – комплекс диспозицій та схильностей індивідів і груп, що формується у соціальному оточенні, в якому він та/або вони перебувають більшість свого часу.

Тема 9. Неявні форми взаємодії учасників освітнього процесу і специфікація освітньої практики

Неявна педагогіка і прихована (латентна, імпліцитна) навчальна програма як неявні форми взаємодії учасників освітнього процесу. Негативні трактування неявної педагогіки і прихованої навчальної програми західноєвропейських і американських вчених; основні ідеї Б. Бернстайна, С. Боулза, П. Бурдьє, Г. Гінтіса, Ф. Джексона, Дж. Дугласа, І. Ілліча, У. Кілпатрика, А. Макдугала, П. Мехоні, П. Фрейре, Т. Хейнца, Дж. Хенрі, М. Еппла та ін.

Позитивні трактування неявної педагогіки та прихованої навчальної програми. Основні ідеї В. Дудіної, І. Нечитайло, Л. Окольської, О. Полоннікова, О. Тубельського, І. Фрумїна та ін.

Неявна педагогіка – діяльність тих, хто навчає, з управління якістю та результативністю освітнього процесу шляхом організації діяльності тих, хто навчається, із залученням для цього імпліцитних практик, в результаті чого транслюється та засвоюється не тільки (і не стільки) наукове знання, але й повсякденне, а також певні цінності, установки та принципи соціальної взаємодії.

Прихована навчальна програма – непроголошений припис, що спрямовує неявну педагогіку на досягнення певної мети та конкретних результатів через алгоритмізацію дій учасників освітнього процесу, встановлення особливого стилю їх взаємодії, через структурування знань, що транслюються, та організацію складових елементів освітнього середовища навчального закладу. За допомогою неявної педагогіки та прихованої навчальної програми чиниться непомітний вплив на тих, хто навчається, що сприяє засвоєнню ними соціальних ролей, очікуваних та/або нав'язуваних суспільством.

Функції неявної педагогіки і прихованої навчальної програми: 1) посилення основних функцій освіти (соціалізуючої, трансляції культури, відтворення соціальної структури, селективної, регулятивної, соціального контролю); 2) формування або зміни установок на смисли, на розуміння соціальної реальності (когнітивних кодів); 3) формування габітусів і компетентностей (про-

фесійних, загальнокультурних та інших; компетентності розглядаються як складові габітусу); 4) трансляції неявного знання.

Тема 10. Освітній дискурс: поняття, види, структура і функції

Освітній дискурс як засіб здійснення якісних змін в освіті (на прикладі революційних сценаріїв Т. Парсонса, П. Бурдье, П. Фрейре).

Освітній дискурс – соціально-комунікативна подія, що відбувається у процесі взаємодії того, хто навчає, і того (тих), хто навчається, у результаті їх взаємно спрямованих комунікативних дій та уможлиблюється в умовах певного соціального контексту – спеціально організованої освітньої, навчально-педагогічної ситуації (урок, лекція, семінарське чи практичне заняття, тренінг тощо) за допомогою освітніх текстів та інших знакових комплексів, особливим чином оформлених та структурованих. Освітній дискурс – складне символічне утворення, що складається з кодів, фреймів сценаріїв, установок, соціальних репрезентацій, що відображають відносини влади/підпорядкування, солідарності/суперництва та інших форм соціальної взаємодії.

Дослідження освітнього дискурсу зарубіжними та вітчизняними вченими: В. Борботьком, В. Бурлачуком, Т. А. ван Дейком, Т. Дрідзе, М. Ільїним, В. Карасиком, О. Коротєєвою, В. Красних, А. Литовченком, М. Макаровим, І. Нечітайло, О. Полонніковим, М. Пешо, Є. Поспеловою, К. Сєдовим, Я. Торфінгом, П. Чілтоном, Л. Чуліоракі, Н. Феркло та ін.

Функції освітнього дискурсу: 1) культурно-символічної репрезентації і конструювання реальності; 2) смислопородження; 3) конструювання ідентичностей; 4) комунікативного домінування.

Види освітнього дискурсу: педагогічний, аудиторний, дисциплінарний.

Тематичний блок III

«Практичні аспекти соціології освіти»

Тема 11. Традиційні і нетрадиційні дослідження освіти

Кількісні і якісні методи соціологічного дослідження: особливості застосування. Контент-аналіз як якісно-кількісний метод. Особливості застосування контент-аналізу при обробці результатів, отриманих за допомогою якісних методів дослідження.

Кількісні методи дослідження освіти (анкетування, опитування, напівформалізоване інтерв'ю) як традиційні методи: приклади, переваги, недоліки.

Якісні методи дослідження освіти: приклади, переваги та недоліки. Якісні стратегії дослідження освіти. Дискурс-аналіз і експеримент як нетрадиційні методи дослідження освіти. Специфіка застосування зазначених методів при вивченні проблем освіти.

Нетрадиційні тестові методики в соціології освіти: приклади, переваги, недоліки. Ефективність використання тестових методик в сучасній соціології освіти.

Обґрунтування доцільності і приклади поєднання кількісних, якісних і «тестових» методів при соціологічному дослідженні освіти.

Тема 12. Принципи розробки та впровадження сучасних освітніх технологій

Уявлення про освітню практику, її структуру і специфіку утворюють перехід від теорії до розробки і впровадження освітніх технологій, орієнтованих на підвищення ефективності та результативності освіти.

Освітня технологія як соціальна технологія. *Освітня технологія* – послідовність етапів соціальної взаємодії в освітньому процесі, в ході якої той, хто навчає, реалізує певну управлінську стратегію стосовно тих, хто навчається. В умовах сучасних соціальних реалій найбільш виграшними є стратегії, орієнтовані на: 1) розвиток поліхроматичності мислення; 2) розвиток «бінокулярності» інтелектуальної діяльності; 3) продуктивність (отримання закінченого результату); 4) рефлексивність (глибину розуміння інформації та глибину знань).

Інжиніринг освітнього простору навчального закладу як ефективна за сучасних умов освітня технологія. *Інжиніринг освітнього простору* навчального закладу – проектна діяльність, що включає у себе: проектування і структурування освітнього середовища, навчальних програм та освітнього дискурсу, а також рефреймінг як субтехнологію з розвитку кодів.

Практична реалізація інжинірингу освітнього простору навчального закладу полягає у впровадженні заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування навчального закладу і відтворення ситуації найближчого розвитку (за Л. Виготським).

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ З КУРСУ «СОЦІОЛОГІЯ ОСВІТИ»

Основні джерела

1. Курс лекцій по соціології образования / [В. И. Астахова, Т. В. Зверко, Е.Г. Михайлева, И.С. Нечитайло и др.] ; Нар. укр. акад. ; под. общ. ред. В. И. Астаховой. – Харьков : Изд-во НУА, 2014. – 280 с.
2. Гидденс Э. Социология / Э. Гидденс ; при участии К. Бердсолл. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Эдиториал, 2005. – 632 с.
3. Зарубежная социология образования : коллектив. моногр. / [А. М. Осипов, В. А. Иванова, П. И. Рысакова и др.] ;. – Великий Новгород, 2014. – 346 с.
4. Глобальная социология образования: зарубежный опыт решения социальных проблем в сфере образования / Новгород. гос. ун-т им. Ярослава Мудрого ; под. ред. А. М. Осипова. – Великий Новгород, 2015. – 300 с.
5. Нечитайло И. С. Изменение общества через изменение образования: иллюзия или реальность? / И. С. Нечитайло ; Нар. укр. акад. – Харьков : Изд-во НУА, 2015. – 480 с.
6. Оксамитна С. М. Міжгенераційна класова та освітня мобільність / С. М. Оксамитна ; Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.». – Київ : Аграр Медіа Груп, 2011. – 287 с.
7. Чепак В. В. Теоретико-методологічні засади становлення і розвитку соціології освіти : монографія / В. В. Чепак. – Київ : Геопринт, 2011. – 304 с.

Додаткові джерела

1. Алиева Н. З. Становление информационного общества и философия образования [Электронный ресурс] / Н. З. Алиева, Е. Б. Ивушкина, О. И. Лантратов. – М. : Акад. естествознания, 2008. – Режим доступа: <http://www.monographies.ru/23-647> (22.02.2018). – Загл. с экрана.
2. Антипов А. Г. Гуманизация и гуманитаризация образования / А. Г. Антипов // *Alma Mater* (Вестн. высш. шк.). – 2010. – № 10. – С. 49–52.
3. Астахова В. И. Болонский процесс - объективная необходимость развития высшего образования в Украине / В. И. Астахова // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства* : зб. наук. пр. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. - Харків, 2004. – С. 491–494.
4. Астахова В. И. Особенности положения преподавателей вузов Украины / В. И. Астахова // *Социол. исслед.* – 2007. – № 8. – С. 114–120.
5. Астахова В. И. Социология образования в Украине / В. И. Астахова, Е. В. Батаева, Е. Г. Михайлева, В. В. Матвеев // *Социол. исслед.* – 2013. – № 1. – С. 91–98.

6. Астахова В. И. Трансформации социальных функций преподавателя: тенденции и перспективы / В. И. Астахова // Трансформация социальных функций образования в современном мире : материалы междунар. науч.-практ. конф., Харьков, 17–18 февр. 2015 г. / Харьк. гуманитар. ун-т «Нар. укр. акад.» [и др.]. – Харьков, 2015. – С. 66–71.
7. Астахова В. І. Нові тенденції в соціально-економічному розвитку української вищої школи і завдання управлінської політики / В. І. Астахова // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 3. – С. 15-18.
8. Астахова К. В. Університетський викладач в умовах переходу суспільства до інноваційної економіки: вектори змін / К. В. Астахова // Вища шк. – 2010. – № 2. – С. 41–47.
9. Бакиров В. С. Функции высшего образования: вчера, сегодня, завтра / В. С. Бакиров // Трансформация социальных функций образования в современном мире : материалы междунар. науч.-практ. конф., Харьков, 17–18 февр. 2015 г. / Харьков. гуманитар. ун-т «Нар. укр. акад.» [и др.]. – Харьков, 2015. – С. 17–24.
10. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М. : Медиум, 1995. – 323 с.
11. Бернстайн Б. Класс, коды и контроль: структура пед. дискурса / Б. Бернстайн. – М. : Просвещение, 2008. – 272 с.
12. Бестужев-Лада И. В. К школе XXI века: Размышления социолога / И. В. Бестужев-Лада. – М. : Педагогика, 1988. – 255 с.
13. Бим-Бад Б. М. Опережающее образование: теория и практика [Электронный ресурс] / Б. М. Бим-Бад. - Режим доступа: http://www.bim-bad.ru/biblioteka/article_full.php?aid=1038 (дата обращения: 18.03.2018). – Загл. с экрана.
14. Брагина С. А. Возможности учебного диалога как способа организации межличностного взаимодействия педагога и обучающихся [Электронный ресурс] / С. А. Брагина // Педагогика школьная. – Режим доступа: http://portalus.ru/modules/shkola/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1302977889&archive=&start_from=&ucat=& (дата обращения: 18.03.2018). – Загл. с экрана.
15. Браславски С. Куррикулум [Электронный ресурс] / С. Браславски // International Bureau of Education. – С. 1–5. – Режим доступа: <http://www.ibe.unesco.org> (дата обращения: 22.01.2018). – Загл. с экрана.
16. Бурдые П. Воспроизводство: элементы теории системы образования / П. Бурдые, Ж.-К. Пассерон ; [пер. с фр., предисл. Н. А. Шматко]. – М. : Просвещение, 2007. – 267 с.
17. Бурдые П. Социальное пространство: поля и практики [Электронный ресурс] / П. Бурдые ; [сост., общ. ред., перев., Н. А. Шматко]. – М., 2005. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/3707/3708>. (дата обращения: 02.02.2018). – Загл. с экрана.

18. Бурдые П. Университетская докса и творчество: против схоластических делений / П. Бурдые ; [пер. с фр. Н. А. Шматко] // Socio-Logos'96 : Альм. Рос.-фр. центра социологии и философии Ин-та социологии РАН. – 1996. – С. 8–31.
19. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / И. Валлерстайн ; [пер с англ. П. М. Кудюкина; под общей ред. Б. Ю. Кагарлицкого]. – СПб. : Унив. кн., 2001. – 416 с.
20. Ван Дейк Т. А. К определению дискурса [Электронный ресурс] / Т. А. ван Дейк – 1998. – Режим доступа: psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/vandijk2.htm (дата обращения: 13.03.2018). – Загл. с экрана.
21. Вебер М. Хозяйство и общество / Пер. с нем. под научн. ред. Л. Г. Ионина. – М. : Изд-во ГУ ВШЭ, 2010. – 456 с.
22. Ганаба С. О. Інтерсуб'єктивний характер історичного знання в контексті модернізації історичної освіти / О. С. Ганаба ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Укр. акад. політ. наук. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – 408 с.
23. Ганаба С. О. Творчий потенціал педагогіки трансгресії / С. О. Ганаба // Наук. зап. Київ. ун-ту туризму, економіки і права. Серія: Філософські науки. – Київ, 2014. – Вип. 16. – С. 34–147.
24. Глобалізація в соціологічному вимірі / [В. Степаненко, В. Бурлачук, В. Тарасенко та ін.] ; за ред. В. Степаненка, В. Бурлачука. – Київ : Ін-т соціології НАН України, 2011. – 319 с.
25. Головаха Е. Постсоветская деинституционализация и становление новых социальных институтов в украинском обществе / Е. Головаха, Н. Панина // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2001. – №4. – С. 5–22.
26. Дмитриева О. В. Социализация личности студента в образовательном пространстве вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Дмитриева Ольга Владимировна. – Оренбург, 2004. – 173 с.
27. Дуглас М. Как мыслят институты [Электронный ресурс] / М. Дуглас // Социология власти : науч. и обществ.-полит. журн. – 2012. – №4–5. – Режим доступа: <http://socofoverpower.ane.ru/arhiv/3-4-2012-videt-kak...-osmyslyaya-optiku-institutov-1/meri-duglas.-kak-myslyat-instituty> (дата обращения: 13.03.2018). – Загл. с экрана.
28. Дудина В. И. Скрытые учебные программы и глобализация высшего образования / В. И. Дудина // Тез. докл. и выступлений на Всерос. социол. конгрессе «Глобализация и социальные изменения в современной России». – М., 2006. – С. 14–17.
29. Дудина В. И. Экспертные культуры и скрытая учебная программа в высшем образовании / В. И. Дудина // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2005. – Т. 8, № 2. – С. 93–109.
30. Журавський В. С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні : монографія / Журавський В. С. – Київ : Ін Юре, 2003. – 416 с.

31. Заборовский В. Эволюция социальной структуры: перспектива поколений / В. Заборовский // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2005. – №1. – С. 8–35.
32. Загороднюк Т. Концепции постсоветской трансформации общества Т. И. Заславской и Н. В. Паниной : монография / Т. Загороднюк. – Київ : Ін-т соціології НАН України, 2013. – 146 с.
33. Иванов Д. В. Виртуализация общества [Электронный ресурс] / Д. В. Иванов. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/ivanov_virtual/_Vved.php (дата обращения: 13.03.2018). – Загл. с экрана.
34. Иллич И. Освобождение от школ. Пропорциональность и современный мир / И. Иллич. – М. : Просвещение, 2006. – 160 с.
35. Каменская Н. Т. Понятие дискурса в лингвистике [Электронный ресурс] / Н. Т. Каменская // Филологические науки. Теоретические и методологические проблемы исследования языка. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/8_NND_2010/Philologia/60574.doc.htm (дата обращения: 13.03.2018). – Загл. с экрана.
36. Константиновский Д. Л. Доступность качественного общего образования в России: возможности и ограничения / Д. Л. Константиновский, Д. Ю. Куракин // Вопросы образования. – 2006. – № 2. – С. 186–202.
37. Лихіна Ю. В. Освітня парадигма сучасного українського суспільства (суспільно-філософський аспект) / Ю. В. Лихіна // Вчен. зап. Таврій. нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського. – 2010. – Т. 23 (62). – № 2. – С. 152–160.
38. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : Гнозис, 2003. – 280 с.
39. Мануйлов Ю. С. Соотношение понятий пространство и среда в контексте управленческой практики [Электронный ресурс] / Ю. С. Мануйлов // Топологические понятия в образовании : Материалы Интернет-конф. (размещено 27.01.2010). – Режим доступа: <http://www.openclass.ru/stories/90071> (дата обращения: 13.03.2018). – Загл. с экрана.
40. Маслова С. Использование методов аналитической психологии в качественных социологических исследованиях (на примере) [Электронный ресурс] / С. Маслова. – Режим доступа: <http://www.awareness-way.ru/node/26> (дата обращения: 13.03.2018). – Загл. с экрана.
41. Нечаев В. Я. Социология образования / В. Я. Нечаев. – М. : Изд-во МГУ 1992. – 198 с.
42. Нечитайло И. С. Педагогический дискурс как объект социологического исследования: цели, методы, перспективы / И. С. Нечитайло // Вчен. зап. Харків. гуманітар. ун-ту «Нар. укр. акад.». – Харків, 2012. – Т.19. – С. 106–114.
43. Нечитайло И. С. Понятие скрытой учебной программы: актуализация и концептуализация в проблемном поле социологии образования /

- И. С. Нечитайло // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер.: Соціологічні дослідження сучасного суспільства. – Харків, 2012. – № 993, вип. 29. – С. 176–180.
44. Нечитайло И. С. Социально-педагогические технологии как движущая сила трансформации образования / И. С. Нечитайло // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Сер.: Соціологія і політичні науки. – 2013. – Т. 18, вип. 2 (18), ч. 1. – С. 377–384.
45. Нечитайло І. С. Когнітивний ресурс як латентний «медіатор» відтворення та закріплення соціальної нерівності / І. С. Нечитайло // Молодий вчений : наук. журн. – 2014. – №10 (13) жовтень. – С. 118–123.
46. Нечитайло І. С. Можливості поєднання традицій та інновацій в системі освіти сучасної України: соціолог. рефлексія / І. С. Нечитайло // Вісн. Нац. юрид. акад. ім. Ярослава мудрого. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – Харків, 2013. – № 4 (18). – С. 133–142.
47. Нечитайло І. С. Освітній простір вищого навчального закладу: особливості організації з позиції соціології / І. С. Нечитайло // Вісн. Львів. нац. ун-ту. Сер. оціологічна. – 2012. – Вип. 6. – 2012. – С. 73–80
48. Овчаренко Е. В. Концепция школьного куррикулума: у истоков теории и практики [Электронный ресурс] / Е. В. Овчаренко // Социум. Наука. Культура. – Режим доступа: <http://intkonf.org/index.php?s> (дата обращения: 13.03.2018). – Загл. с экрана.
49. Оксамитна С. М. Освітня нерівність і експансія вищої освіти / С. М. Оксамитна // Приоритеты современного образования: теория, методология, практика : материалы международной научн.-практ. конф. – Харьков, 2014. – С. 22–34.
50. Парсонс Т. О построении теории социальных систем: интеллектуал. автобиография / Т. Парсонс ; [пер. с англ. Л. А. Седова и А. Д. Ковалева ; под ред. М. С. Ковалевой] // Система современных обществ. – М., 1998. – С. 207–268.
51. Подольська Є. А. Соціологія освіти: зміна векторів у ситуації постмодернізації суспільства / Є. А. Подольська // Наук. студії Львів. соціол. форуму «Багатовимірні простори сучасних соціальних змін» : зб. наук. пр. – Львів, 2008. – С. 7–14.
52. Полонников А. А. «Скрытая программа» как предмет образовательных исследований и практик [Электронный ресурс] / А. А. Полонников // Научно-культурологический журнал. – 2011. – № 6. – Режим доступа: <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tguwww.woa/wa/Main?textid=2875&level1=main&level2=articles> (дата обращения: 13.03.2018). – Загл. с экрана.
53. Полонников А. А. Дискурс-анализ событий образования. Критическое исследование / А. А. Полонников. – Минск : БГУ, 2013. – 340 с.
54. Седов В. А. Педагогические аспекты диалога. Диалог в воспитании [Электронный ресурс] / В. А. Седов. – Режим доступа: <http://www.pokrov->

- forum.ru/action/scien_pract_conf/pokrov_reading/sbornik_2008-2009/txt/11_sedov.php (дата обращения: 13.03.2018). – Загл. с экрана.
55. Сокурянская Л. Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода / Л. Сокурянская. – Харьков : ХНУ, 2006. – 576 с.
56. Сокурянська Л. Г. Реформування освітньої системи України як трансформації функцій вищої освіти / Л. Г. Сокурянська // Трансформація соціальних функцій образования в современном мире : материалы междунар. науч.-практ. конф., Харьков, 17-18 февр. 2015 г. / Харьк. гуманитар. ун-т «Нар. укр. акад.» [и др.]. – Харьков, 2015. – 54–62.
57. Студент XXI века: социальный портрет на фоне общественных трансформаций / Нар. укр. акад. ; под ред. В. И. Астаховой. – Харьков : Изд-во НУА, 2010. – 406 с.
58. Титма М. Х. Жизненные пути одного поколения / М. Х. Титма. – Таллин, 1992. – 186 с.
59. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М. : АСТ, 2010. – 330 с.
60. Трудящаяся молодежь. Ориентации и жизненные пути / под. ред. Ф. Гажо, В. Шубкина. – Будапешт : ИОН, 1980. – С. 50–99.
61. Тубельский А. Н. Уклад школьной жизни – скрытое содержание образования / А. Н. Тубельский // Вопросы образования. – 2007. – № 4. – С. 177–180.
62. Фрейре П. Педагогика угнетенных [Электронный ресурс] / П. Фрейре. – Режим доступа: http://nb.kharkov.ua/load/pedagogika_ugnetennykh/1-1-0-1 (дата обращения: 13.03.2018). – Загл. с экрана.
63. Фруммин И. Д. Образовательное пространство как пространство развития («Школа взросления») / И. Д. Фруммин, Б. Д. Эльконин // Вопросы психологии. – 1993. – №1. – С. 24–32.
64. Шаронова С. А. Универсальные константы института образования – механизм воспроизводства общества : монография / С. А. Шаронова. – М. : РУДН, 2004. – 357 с.
65. Щудло С. Вища освіта у пошуку якості : quo vadis : монографія / Світлана Щудло. – Харків-Дрогобич : Коло, 2012. – 340 с.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИЙ ЗАЙНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ З КУРСУ «СОЦІОЛОГІЯ ОСВІТИ»

Тематичний блок I

«Освіта як об'єкт соціологічного аналізу: класичні підходи до аналізу»

Тема 1. Дискусії щодо об'єкту і предмету соціології освіти

План

1. Об'єкт соціології освіти.
2. Предмет соціології в період її інституціоналізації як окремої галузі соціологічного знання.
3. Трансформація предмету соціології освіти, її причини та фактори. Трактатування предмету соціології освіти сучасними соціологами.

Теми повідомлень

1. Структура соціологічного знання і місце в ній соціології освіти.
2. Структура і функції соціології освіти (з наведенням прикладів).
3. Історичні дослідження освіти.
4. Філософські погляди на освіту.
5. Психологічні погляди на освіту.
6. Педагогіка як наука про освіту і освітній процес.
7. Особливості соціологічного підходу до аналізу освіти.
8. Предмет і функції соціології освіти за Ф. Філіпповим.
9. Предмет і функції соціології освіти за В. Нечаєвим.
10. Предмет і функції соціології освіти за О. Осиповим.

Методичні вказівки до вивчення теми

«Дискусії щодо об'єкту і предмету соціології освіти»

Зазначена тема є вступною з курсу «Соціологія освіти». Її мета – ознайомлення з загальною проблематикою курсу, екскурс по всіх темах, які входять до складу даного навального курсу. Слід звернути особливу увагу на те, що соціологія освіти є не тільки курсом, який вивчається в університеті, але й окремою галуззю соціологічного знання, яка має свою специфіку, функції та ціль.

Слід пам'ятати, що освіта є об'єктом вивчення багатьох наук про людину і суспільство (психології, педагогіки, філософії, історії). Утім, у своїх дослідженнях освіти ці науки *предметно* відрізняються, у протилежному випадку між ними не було б ніякої різниці. Отже, специфіка власне соціологічного підходу до вивчення освіти обумовлена специфікою її предмету.

Як відомо, предмет певної науки або окремої галузі – це та частина об'єкту, на якій сконцентровано увагу науковців, що працюють в межах цієї науки (або галузі). Саме від предмету залежать напрямки досліджень, характер і спрямованість висновків. Чітке виокремлення і бачення предмету є необхідним для того, щоб, приміром, соціолог, що проводить соціологічне дослідження освіти, не спрямував його хід у психологічне, педагогічне чи будь-яке інше «несоціологічне» русло.

Отже наукові дискусії про предмет науки (або галузі) – це міркування про спрямованість і зміст досліджень, що можуть проводитися у межах саме цієї науки (або галузі). Оскільки більшість проблем, що досліджуються соціологами, мають міждисциплінарний характер (наприклад, проблеми девіації, міграції, соціальної напруженості, зорового образу життя, екологічної свідомості та багато ін.), визначення власне соціологічного предмету багатьох соціологічних галузей завжди визивало бурхливі дискусії. Не вдалося уникнути таких дискусій і соціології освіти. Власне, думки соціологів розділилися щодо того, чи може можемо ми відносити до предметної області соціології освіти сам освітній процес, який має місце в навчальних закладах. Класичні погляди на предмет галузі не припускають такого віднесення. Вчені, які відстоюють такі погляди, аргументують їх тим, що власне освітній процес і його особливості вивчаються педагогікою. Слід подумати, чи дійсно це так, особливо з огляду на те, що соціологія як така з соціогуманітарної науки «про суспільство в цілому» трансформувалася у соціально-поведінкову науку «про соціальну взаємодію».

Тема 2. Передісторія і методологічні передумови становлення і розвитку соціології освіти: світовий контекст

План

1. Багатогранність соціальних проявів освіти.
2. Розвиток освіти і набуття нею суспільної значущості як підґрунтя інституціоналізації наук про освіту.
3. Роздуми про освіту у працях класиків соціологічної думки.
4. Основні соціологічні підходи до вивчення освіти.
5. Основні етапи інституціоналізації соціології освіти.

Теми повідомлень

1. Роль освіти у суспільстві – крізь призму поглядів О. Конта, Л. Уорда, Е. Дюркгейма, М. Вебера.
2. Ідеї Дж. Дьюї щодо суспільної значущості освіти.
3. Освіта як соціальна підсистема та її функція в теорії Т. Прасонса.
4. Зв'язок освіти з процесами відтворення соціальної нерівності.
5. Тенденції та перспективи розвитку освіти в світі і в Україні.

6. Теоретико-методологічні засади становлення і розвитку соціології освіти (за результатами дослідження В. Чепак).

*Методичні вказівки до вивчення теми
«Передісторія і методологічні передумови становлення
і розвитку соціології освіти: світовий контекст»*

При вивченні та засвоєнні зазначеної теми слід звернути увагу на той факт, що розвиток і ускладнення суспільства супроводжувалися аналогічними процесами в освіті. Необхідно поміркувати: розвиток суспільства обумовлює розвиток освіти, або навпаки? Або ці процеси взаємообумовлені? Окрему увагу слід приділити розгляду уявлень класиків соціологічної думки й інших вчених щодо ролі освіти в суспільстві. Необхідно проаналізувати їх теорії, з'ясувати, в яких позиціях погляди на освіту збігаються, а в яких – розходяться. Окрім того, оскільки проблематика соціальної нерівності є стрижневою для соціології, то окрему увагу слід приділити розгляду ролі освіти у процесах творення і відтворення соціальної нерівності. Для того, щоб ці міркування були аргументованими, бажано звернутися до теоретичних напрацювань соціологів, подивитися, як вони пояснювали зв'язок освіти з соціальною нерівністю.

Окремими важливим питанням в межах зазначеної теми є питання про перебіг процесу інституціоналізації освіти. Слід розуміти, що від початку освіта не була соціальним інститутом. Ще за часів до нашої ери, добре всім відомий мислитель Сократ збирав навколо себе вільних слухачів, яких ніхто не примушував ходити на його просвітницькі «лекції» – то був власний вибір людей, які хотіли стати розумнішими, отримати нове знання, які розуміли, що це знання їм знадобиться у житті.

З часом суспільство поступово приходило до розуміння, що для нього краще, коли якомога більше людей володіють навичками читання, письма, математичних розрахунків тощо. Починають з'являтися спеціальні заклади освіти, які спочатку працюють «для обраних», але згодом, стають відкритими для всіх бажаних. Утворюються і вищі навчальні заклади, які задовольняють потребу суспільства у підготовці високоосвічених фахівців різних професій.

Також в межах зазначеної теми слід виділити ті основні тенденції розвитку освіти, які простежуються в сучасному світі. Необхідно поміркувати, чи характерні ці тенденції для України і, якщо так, то чи несуть вони позитив або негатив для суспільства.

Тема 3. Розвиток соціології освіти в Україні

План

1. Теоретико-методологічні підґрунтя розвитку соціології освіти в Україні.
2. Вітчизняна соціологія освіти за радянських часів.

3. Основні напрями досліджень освіти у пострадянський період.
4. Сучасна соціологія освіти в Україні: проблеми та тенденції розвитку, основні напрями досліджень.

Теми повідомлень

1. Погляди на освіту у працях засновників вітчизняної соціологічної думки (Г. Сковорода, П. Куліша, М. Драгоманова, Б. Кістяківського, М. Грушевського та ін.).
2. Соціологічні дослідження освіти у просторово-часовій локальності України: історичний екскурс:
  - а) «Проект 17-25» та ін. дослідження під керівництвом В. Шубкіна;
  - б) «Естонське лонгітюдне дослідження» та ін. під керівництвом М. Тітми;
  - в) Дослідження соціально-диференціюючих факторів в освіті Ф. Філіппова та М. Руткевича;
  - г) Навчальний колектив та особистісні стосунки в ньому як об'єкт і предмет досліджень І. Кона, І. Фруміна та ін.;
  - д) Дослідження циклу «Поляки»: методи і результати.
3. Дослідницькі напрями та здобутки сучасної вітчизняної соціології освіти:
  - а) Дослідження студентства харківської соціологічної школи (під керівництвом В. Астахової; О. Якуби; Л. Сокурянської та ін.);
  - б) Роль освіти у забезпеченні міжгенераційної соціальної мобільності (за результатами досліджень С. Оксамитної та ІС НАНУ);
  - в) Критерії якості вищої освіти (за результатами досліджень С. Щудло);

Методичні вказівки до вивчення теми «Розвиток соціології освіти в Україні»

Зазначена тема є важливою для розуміння особливостей процесу розвитку вітчизняної соціології освіти, її специфіки. Слід звернути увагу на той факт, що проблеми освіти турбували відомих українських мислителів, громадянських діячів, які широким масам відомі, скоріше, як письменники, з працям яких кожен з нас знайомився під час навчання в школі, або як історичні постаті, що відстоювали права українського народу, вели просвітницьку діяльність тощо. Утім і Г. Сковорода, і П. Куліш, і М. Драгоманов та ін., є авторами досить цікавих думок, які цілком можна назвати соціологічними. Наприклад, Г. Сковорода – автор філософських трактатів, діалогів і байок – активно виступав проти нерівності в освіті, пов'язаної з неоднаковим доступом до неї вихідців з різних соціальних прошарків. На його думку, основна мета освіти полягає в повноцінному трудовому вихованні і всебічному розвитку особистості, незалежно від соціального походження. Основною дидактичною вимогою він вважав самостійне вивчення навчального матеріалу з подальшим його самостійним переосмисленням. П. Куліш, добре відомий за літературними творами («Чорна рада» та ін.), головну причину занепаду України бачив у поширенні насильства,

що відбувається через недостатню освіченість людей. На його думку «справедливий» суспільний устрій можливий лише за умови підвищення рівня освіченості населення.

Окремо слід звернути увагу на досить цікаві, пізнавальні і важливі масштабні соціологічні дослідження, які проводилися за радянських часів, в яких брали активну участь й українські вчені, а також – на дослідження, що проводилися і проводяться в сучасній Україні.

Зрозуміло, що неможливо достеменно запам'ятати: де, коли, ким, і з якою метою проводилися всі соціологічні дослідження освіти. Утім, слід звернути увагу на найяскравіші з них і підготувати відповідні за змістом повідомлення на семінарське заняття.

Також необхідно опрацювати окремі монографічні твори, авторами яких є сучасні вітчизняні соціологи і підготувати оглядові повідомлення за їх змістом – такі, що розкриватимуть основні ідеї авторів.

Тема 4. Освіта як соціальний інститут та соціальний процес

План

1. Особливості процесу інституціоналізації освіти у світі й в Україні
2. Функції освіти як соціального інституту.
3. Структура освіти як соціального інституту.

Теми повідомлень

1. Стадії процесу інституціоналізації (за П. Бергером і Т. Лукманом); на цій основі – ілюстрація на конкретному прикладі процесу інституціоналізації освіти.
2. Функції сучасної освіти: специфічні, неспецифічні, латентні.
3. Дисфункції сучасної освіти: причини та прояви.
4. Дошкільна освіта як структурна складова інституту освіти: функції, особливості, можливості і перспективи соціологічного дослідження.
5. Шкільна освіта як структурна складова інституту освіти: функції, особливості, можливості соціологічного дослідження.
6. Вища освіта як структурна складова інституту освіти: функції, особливості, можливості соціологічного дослідження.
7. Післядипломна освіта як структурна складова інституту освіти: функції, особливості, можливості соціологічного дослідження.
8. Інклюзивна освіта: соціологічне осмислення.
9. Неформальна освіта: специфіка і соціальне значення.

*Методичні вказівки до вивчення теми
«Освіта як соціальний інститут та соціальний процес»*

Поняття соціального інституту є одним з ключових в соціології. Для розуміння інституційної сутності освіти необхідно згадати поняття соціального інституту, відоме з курсу «Загальна соціологічна теорія», а саме: соціальний інститут – це відносно стійка форма організації життєдіяльності людей, яка складалася історично; вадлива соціальна підсистема суспільства, що має свою структуру та виконує ряд соціально значущих функцій (специфічних і неспецифічних). В суспільстві багато інститутів, але соціологами вивчаються саме *соціальні* інститути, до яких, як правило, відносять сім'ю, економіку, політику, релігію, науку і, звичайно ж, освіту. Кожен з цих інститутів не виник за чиймось бажанням, як, наприклад, Єгипетські піраміди, Китайський мур тощо. Інститути формувалися поступово. Жоден з них спочатку не був інститутом, тобто не справляв значного впливу на людей та організацію їх життєдіяльності. Сучасні соціальні інститути контролюють та упорядковують поведінку і дії людей, а разом із тим і виконання ними соціальних ролей, що відповідають певним статусам. Наприклад, отримання статусу студента означає, що діяльність його носія відтепер буде підпорядковуватися інституту освіти і правилам, які історично склалися і на цей час є легальними. Відповідно до цих правил, людина має ходити на заняття, виконувати спеціальні завдання, складати заліки, іспити тощо. Такими є ролі, що відповідають статусу студента. Якщо більшість з них не виконується людиною, вона лишить статусу студента (тобто її відрахують зі ЗВО).

Окрему увагу слід звернути на функції освіти як соціального інституту, піддати детальному розгляду функціональний зв'язок освіти з іншими (зазначеними вище) соціальними інститутами.

Необхідно зрозуміти, що далеко не всі функції соціальними інститутами, в тому числі й освітою, виконуються належним чином. Слід поміркувати над тим, з якими своїми функціями не справляється інститут освіти в Україні, чому це відбувається, і чи є можливим «ідеальне» функціонування.

**Тема 5. Суспільство і освіта: механізм взаємозв'язку
інституціональних систем**

План

1. Суспільство як динамічна соціальна система: форми та фактори соціальних змін.
2. Характеристика процесів змін в українському контексті.
3. Вектори трансформації освіти під впливом суспільних змін.
4. Активна роль освіти у перетворенні суспільства.

Теми повідомлень

1. Характер глобальних змін, що відбуваються в суспільстві за Е. Валлерстайном.
2. «Хвилі змін» та їх наслідки за Е. Тоффлером.
3. Сценарії соціальної трансформації пострадянських країн за Н. Паніною, Т. Заславською та ін.
4. Кризові явища як фактори кардинальних змін.
5. Сутність трансформації як фундаментальних якісно-кількісних змін.
6. Роль випадковостей у процесах змін сучасного соціуму.
7. Глобалізація: сутність процесу і глобальні тенденції в освіті.
8. Освіта і сучасні медіа: характер взаємозв'язку (на прикладах).

Методичні вказівки до вивчення теми «Суспільство і освіта: механізм взаємозв'язку інституціональних систем»

Зазначена тема підбиває підсумки всіх попередніх. Її вивчення посприє формуванню цілісного, системного бачення місця і ролі освіти у перебігу глобальних соціальних процесів.

Слід звернути увагу, що суспільство в цілому є високодинамічною системою, швидкість змінюваності якою постійно зростає. Для того, щоб зрозуміти, чому так відбувається, які саме зміни відбуваються і як, пропонується звернути увагу на яскраві теорії Е. Валлерстайна, Е. Тоффлера та ін. Провести порівняльний аналіз цих теорій, визначити, в чому вони розходяться, а в чому збігаються.

Окремої уваги заслуговують моделі соціальних змін: 1) еволюційні й революційні (в залежності від характеру переходу з одного стану в інший); 2) лінійні, циклічні та нелінійно-синергетичні (з позиції процесуальності та періодизації зміни станів); 3) холістичні та індивідуалістичні (в залежності від ролі індивіда (людини, особистості) у процесах соціальних змін).

Слід також звернути увагу, що ті зміни, які відбуваються в сучасному українському суспільстві, з одного боку, несуть відбиток глобалізаційних процесів, а з іншого – мають свою локальну специфіку. Пояснення цієї специфіки пропонується шукати у працях Т. Заславської, Н. Паніної, Є. Головахи, О. Злобіної та ін.

Необхідно уяснити, що ті зміни, які відбуваються в освіті залежать від глобальних процесів, що відбуваються в соціумі (віртуалізації, інформатизації і медіатизації), утім, має місце й зворотній вплив.

Окрім того, слід вміти інтерпретувати і пояснювати особливості взаємозв'язків: освіта-сім'я, освіта-релігія, освіта-культура, освіта-політика тощо (у часовому та просторовому вимірах).

Тема 6. Цілі і функції освіти в умовах перманентних соціальних змін

План

1. Класичні, традиційні трактування цілей освіти.
2. Переорієнтація цілей освіти за сучасних соціальних обставин.
3. Функції освіти у мінливому соціумі.
4. Традиції і інновації: варіанти співвідношення у вітчизняній освітній моделі.

Темі повідомлень

1. Різноманіття цілей освіти.
2. «Банківська» і «проблемна» моделі освіти за П. Фрейре, їх цільове призначення.
3. Східна і Західна моделі освіти: порівняльний аналіз.
4. Криза освіти: поняття, причини, прояви, наслідки.
5. Концепція «Нова Українська школа»: соціологічний аналіз основних положень.
6. Інноваційні тенденції в освіті, їх позитивні і негативні наслідки.

Методичні вказівки до вивчення теми

«Цілі і функції освіти в умовах перманентних соціальних змін»

В межах зазначеної теми цілі і функції освіти розглядаються не як такі, а з урахуванням того факту, що суспільство постійно змінюється. Отже слід розуміти, що і цілі і функції освіти також мають змінюватися. Утім, на практиці так не виходить, оскільки освіта, як і будь-який інший соціальний інститут, характеризується консервативністю. Як наслідок – результати освіти не відповідають актуальним потребам індивіда і суспільства. Така невідповідність спричиняє і уособлює кризу освіти. *Криза* (від грец. *κρίσις* – рішення; поворотний пункт) – занепад, загострення протиріч, «переломний момент» у стані суспільства або окремого його інституту.

Слід розуміти, що у різні часи і у різних суспільствах цілі і функції освіти мали (і мають) певні розбіжності. Ці розбіжності залежать від особливостей домінуючої культури, а також від соціального устрою. Відрефлексувати цільові розбіжності освіти пропонується на прикладах різних освітніх моделей.

На прикладі концепції «Нової української школи» слід проілюструвати основні цілі і функції освіти в Україні. Також слід подумати над питаннями: що для нас – українців – є традиційним, а що – інноваційним в освіті, і як ці традиції і інновації співвідносяться в зазначеній концепції і у практиці сучасної вищої школи?

Слід розуміти, що трансформація цілей і функцій системи на сучасному етапі полягає в індивідуалізації, плюралізації, лібералізації, проявляється в віртуалізації і супроводжується дистанціюванням освіти. Необхідно проаналізувати позитивні і негативні наслідки зазначених проявів і процесів.

Тематичний блок II

«Освіта як соціалізаційна практика: сучасні і неklasичні явлення про освіту»

Тема 7. Соціологія куррикулуму як сучасний напрям соціологічного знання про освіту

План

1. Поняття куррикулуму у педагогіці та соціології: спільне та специфічне у визначеннях.
2. Теоретичні витоки соціології куррикулуму.
3. Соціологія куррикулуму як напрямок соціології освіти.
4. Сучасні соціологічні дослідження куррикулуму.

Теми повідомлень

1. Куррикулум: начальна програма чи суспільна угода?
2. Теоретико-методологічне підґрунтя розвитку соціології куррикулуму:
  - а) Виховна та особистісно-розвиваюча функції куррикулуму за Дж. Дьюї.
  - б) Куррикулум та «життя в шкільних класах» за Ф. Джексоном.
  - в) Погляди Дж. Дугласа на освітній куррикулум.
  - г) Т. Хейнц і Дж. Хенрі – про вплив куррикулуму на процес становлення особистості в освіті.
4. Соціологія знання як теоретико-методологічна основа соціології куррикулуму (за М. Янгом, Б. Бернстайном та ін.).
3. Соціологія куррикулуму як специфічний напрямок сучасної соціології освіти: про що? для чого? для кого?

Методичні вказівки до вивчення теми

«Соціологія куррикулуму як сучасний напрям соціологічного знання про освіту»

Зазначена тема є першою і такою, що закладає сенс другого тематичного блоку, з навчального курсу «Соціологія освіти». По-перше, слід ретельно проаналізувати різноманіття трактувань куррикулуму. При цьому необхідно звернути увагу, що переважна більшість визначень куррикулуму має саме педагогі-

чне коріння і відповідний зміст. Утім, соціологія також звертає увагу на феномен куррикулуму, розглядаючи його як такий, що створює певні умови процесу соціалізації особистості в освіті.

Особливу увагу слід звернути на визначення куррикулуму, запропоноване німецьким вченим, доктором порівняльної освіти Сесілією Браславськи. Вона пропонує розглядати *куррикулум як суспільну угоду*, якою встановлюється зв'язок між цілями освіти, діяльністю навчальних закладів і учасників освітнього процесу. Поміркуйте, що саме хотіла сказати авторка, пропонуючи таке визначення? Чому це визначення має саме соціологічний сенс? Що взагалі слід розуміти під «суспільною угодою» і чому це поняття є важливим для соціології?

Для вивчення даної теми необхідно ознайомитися з науковими здобутками вчених, які вважаються засновниками соціології куррикулуму (хоча багато з них не були соціологами), а саме, йдеться про праці: Б. Бернстайна, С. Боулза, П. Бурдье, Г. Гінтіса, А. Грамші, Ф. Джексона, Дж. Дугласа, І. Ілліча, У. Кілпатрика, А. Макдугала, П. Мехоні, П. Фрейре, Т. Хейнца, Дж. Хенрі, М. Еппла, І. Шор, М. Янга та ін.

При знайомстві з основними ідеями перелічених вище вчених слід подумати, чи можемо ми розглядати соціологію знання як теоретико-методологічну основу соціології куррикулуму (при тому, що соціологія куррикулуму є окремим дослідницьким напрямком соціології освіти!).

Необхідно запам'ятати, що предметом соціології куррикулуму є освітня практика (як різновид соціальної практики), детальному вивченню якої будуть присвячені наступні теми даного навчального курсу. Також слід запам'ятати, що ключовими поняттями соціології куррикулуму є наступні: знання, навчальна програма, освітній дискурс, освітні (педагогічні та ін.) практики. Її ключова ідея полягає у наголошенні на значному соціалізуючому потенціалі контексту навчання, а також ролі засобів, методів, прийоми та освітніх практик, що «оформлюють» зміст освіти і можуть його «схиляти» у бік домінування певної точки зору, певних світоглядні та інших установок.

Тема 8. Теоретичні уявлення про освіту як соціальну (соціалізаційну) практику

План

1. Поняття соціальної практики.
2. Освітня практика як різновид соціальної практики.
3. Складові освітньої практики.
4. Соціалізуючий потенціал освітньої практики.

Теми повідомлень

1. Повсякденність як соціологічна категорія. Поняття соціальної практики.
2. Структура соціальної практики.
3. Аналіз складових та елементів освітньої практики.
4. Освітня практика як така, що формує габітуси.
5. Навчальний заклад як простір освітньої практик.
6. Механізми засвоєння культурних норм та цінностей, зразків поведінки у межах певної освітньої практики.

Методичні вказівки до вивчення теми «Теоретичні уявлення про освіту як соціальну (соціалізаційну) практику»

Для засвоєння теми *«Теоретичні уявлення про освіту як соціальну (соціалізаційну) практику»* необхідно навчитися чітко ідентифікувати різні рівні освітньої взаємодії і бачити місце освітньої практики серед цих рівнів, розуміти її «посередницьку» роль. При цьому слід звернутися до першої теми курсу, згадати, що макрорівень освітньої взаємодії представлений зв'язками, що утворюються між освітою й іншими (під)системами суспільства. Мікрорівень – міжособистісні взаємодії учасників освітнього процесу. *Інтеграція цих двох рівнів уможливорюється через розкриття сутності освіти як специфічної соціальної практики (мезорівень).*

Слід запам'ятати, що як соціальна практика освіта являє собою рутинізовані дії, взаємодії і типи поведінки учасників освітнього процесу. Також необхідно пам'ятати, що, як і будь-яка соціальна практика, освіта має складну структуру. Найбільш дохідливо структуру соціальної практики описує А. Реквіц, отже спираючись на його наукові здобутки, освітня практика має таку структуру: (1) форми тілесної активності (як тілесних практик, технік тіла (за М. Моссом), що конструюються авторитетом та демонструють як належність до статусу, так і дистанцію між статусами тих, хто навчає, і тих, хто навчається); (2) форми ментальної активності (як когнітивних практик, когнітивних стилів учасників освітнього процесу); (3) речі та їх використання (як елементів матеріальної складової освітнього середовища навчального закладу та практик їх використання); (4) фонове знання у формі «знання-як» та мотиваційного знання (неявного знання, яке вбудоване в контекст освітнього процесу, що транлюється засобами неявної педагогіки); (5) стан емоцій (як похідних від етосу – нематеріальної складової освітнього середовища навчального закладу).

Оскільки в межах даної теми освіта розглядається як *соціалізаційна* практика, слід згадати, що таке «соціалізація». *Соціалізація* – процес становлення особистості, засвоєння норм, цінностей, зразків поведінки тощо того суспільства (або соціальної групи, середовища), в якому вона живе. Важливо розуміти, що під впливом середовища, у тому числі й освітнього, формуються не тільки

соціальні якості людей, але й їх габітуси (диспозиційні комплекси, поведінкові схильності індивідів і груп, що формується у соціальному оточенні, в якому він та/або вони перебувають більшість свого часу).

Тема 9. Неявні форми взаємодії учасників освітнього процесу і специфікація освітньої практики

План

1. Особливості соціальної взаємодії учасників освітнього процесу: «явні» і «неявні» форми.
2. Неявні педагогіка і прихована навчальна програма.
3. Функції неявної педагогіки і прихованої навчальної програми.

Теми повідомлень

1. Поняття «прихованого куррикулуму».
2. Школа як прихована навчальна програма за І. Іллічем.
3. Уроки «освіти, що не навчає» за Дж. Гатто.
4. Сутність і спрямованість прихованої навчальної програми за П. Бурдьє.
5. Сутність і спрямованість прихованої навчальної програми за П. Фрейре.
6. Позитивне соціальне значення прихованої навчальної програми (за В. Дудіною, Л. Окольською, О. Полонніковим та ін.).
7. «Невидимий етос школи» та його роль у формуванні особистості за І. Фрумїним.
8. Прояви і приклади пригнічуючого впливу неявної педагогіки та прихованої навчальної програми.
9. Прояви і приклади розвиваючого та соціалізуючого впливу неявної педагогіки і прихованої навчальної програми.

Методичні вказівки до вивчення теми

«Неявні форми взаємодії учасників освітнього процесу і специфікація освітньої практики»

Засвоєнню навчального матеріалу зазначеної теми передують розуміння освіти як соціальної взаємодії, комунікації. Тобто сам процес освіти уможливується тільки завдяки тому, що учасники освітнього процесу (вчителі й учні, викладачі і студенти ті ін.) можуть взаємодіяти і взаємодіють. Пригадаймо визначення соціальної взаємодії. Найбільш поширеним і зрозумілим є наступне: *«соціальна взаємодія – це система взаємообумовлених соціальних дій; соціаль-*

ний зв'язок, що реалізуються в обміні діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, уміннями, навичками у взаємному впливі людей, соціальних груп, спільнот, інститутів». Необхідно знати, що соціальна взаємодія може реалізуватися у двох формах: явній і неявній. «Явні» взаємодії – офіційно визнані, загальнообов'язкові, всім зрозумілі акти і зв'язки (наприклад, взаємодія викладача і студента(ів) під час складання іспиту тощо). Переважну більшість таких актів і зв'язків передбачено офіційною навчальною програмою, затвердженим у навчальному закладі планом навчання. «Неявні» взаємодії – це акти і зв'язки, які нерегламентовані, нефіксовані у офіційних документах, неочевидні, такі, що не рефлексуються учасниками освітнього процесу (всіма або деякими). Утім, слід розуміти, що «неявні» взаємодії, так само, як і «явні» мають чітку спрямованість і контролюються. «Неявні» взаємодії є елементами неявної педагогіки і прихованої навчальної програми. Слід розуміти, що офіційна і прихована навчальні програми далеко не завжди спрямовані на спільну мету. Нерідкі такі випадки, коли офіційно декларуються одні принципи організації навчального процесу (справедливість, рівність, свобода особистості тощо), а прихована навчальна програма при цьому спрямована на інші (або навіть протилежні) принципи – підтримки неочевидної системи привілеїв для окремих груп учнів (наприклад, тільки чоловічого полу, або тільки тих, чий батьки мають високий соціальний статус тощо). Слід знати, що офіційна навчальна програма є об'єктом вивчення педагогіки і психології. Утім, неявна педагогіка і прихована навчальна програма цікавлять соціологію, оскільки за їх посередництвом і під їх впливом відбувається процес набуття особистістю певних ціннісних, ідеологічних і світоглядних орієнтацій.

Необхідно знати, що є як негативні так і позитивні трактування неявної педагогіки і прихованої навчальної програми. Західно-європейські і американські вчені (Б. Бернстайн, С. Боулз, П. Бурдье, Г. Гінтіс, Ф. Джексон, Дж. Дуглас, І. Ілліч, У. Кілпатрик, А. Макдугал, П. Мехоні, П. Фрейре, Т. Хейнц, Дж. Хенрі, М. Еппл та ін.) схильні негативно трактувати ці освітні феномени. Позитивні трактування пропонуються, здебільшого, вченими пострадянського простору (В. Дудіна, Л. Окольська, О. Полонніков та ін.). Слід ознайомитися з окремими працями цих вчених, поміркувати на тим, в чому саме відрізняються їх погляди щодо неявних форм взаємодії учасників освітнього процесу.

Тема 10. Освітній дискурс: поняття, види, структура і функції

План

1. Поняття дискурсу: соціологічне трактування.
2. Дослідження дискурсу в соціології та інших науках про людину і суспільство.
3. Освітній дискурс та його специфіка.
4. Структура освітнього дискурсу.

Теми повідомлень

1. Поняття дискурсу у працях Т. А. ван Дейка.
2. Особливості вивчення дискурсу у філології, психології, соціології: порівняльний аналіз.
3. Сучасні дослідження дискурсу: методи та результати (за працями В. Карасика, М. Макарова, О. Полоннікова, Є. Поспелової, К. Седова та ін.).
4. Освітній дискурс як засіб соціальних претворень: деякі революційні сценарії:
  - а) Можливості, причини та наслідки освітніх революцій за Т. Парсонсом.
  - б) Символічна революція в освіті і за допомогою освіти за П. Бурдьє.
  - в) Роль освіти у революції свідомості як шлях до соціальної справедливості за П. Фрейре.
5. Дискурс-аналіз як метод дослідження освітнього дискурсу.
6. Освітній дискурс: поняття та вили (педагогічний, аудиторний, педагогічний).
7. Моделі освітнього дискурсу (жорсткі і гнучкі, діалогічні і монологічні та ін.).

Методичні вказівки до вивчення теми «Освітній дискурс: поняття, види, структура і функції»

В межах зазначеної теми пропонується подивитись на дискурс (термін, що має філологічне походження) з соціологічної точки зору. Дискурс цікавить соціологів як засіб втручання у індивідуальну або соціальну свідомість з метою впровадження. актуалізації і фіксації певних соціально значущих ідей і смислів.

Отже, слід розуміти, що дискурс цілком може розглядатися як засіб реалізації певних соціальних задумів, а, зокрема, освітній дискурс – як засіб здійснення якісних змін в освіті. Про таку «соціальну силу» освітнього дискурсу свідчать деякі сценарії революційних перетворень в освіті, запропоновані Т. Парсонсом, П. Бурдьє, П. Фрейре та ін. Слід ознайомитися з відповідними ідеями, сформулювати власну думку щодо реалістичності/не реалістичності таких сценаріїв, в тому числі і в сучасному українському суспільстві.

Засвоєння даної теми передбачає вільне оперування соціологічним поняттям *освітнього дискурсу як «соціально-комунікативної події*, що відбувається у процесі взаємодії того, хто навчає, і того (тих), хто навчається, у результаті їх взаємно спрямованих комунікативних дій та уможлиблюється в умовах певного соціального контексту – спеціально організованої освітньої, навчально-педагогічної ситуації (урок, лекція, семінарське чи практичне заняття, тренінг тощо) за допомогою освітніх текстів та інших знакових комплексів, особливим чином оформлених та структурованих». Структуру освітнього дискурсу утво-

рюють коди, фрейми сценарії, соціальні репрезентації, що відображають відносини влади/підпорядкування, солідарності/суперництва та ін.

Необхідно ознайомитися з працями вчених, які зробили значний внесок у розвиток соціологічних уявлень про дискурс і, зокрема, освітній, а саме, йдеться про наукові праці Т. А. ван Дейка, Т. Дрідзе, М. Ільїна, В. Карасика, М. Макарова, О. Полоннікова, К. Сєдова, Н. Феркло та ін. (див. список рекомендованої літератури у даному виданні).

Слід запам'ятати і вміти ілюструвати на прикладах наступні функції освітнього дискурсу: 1) культурно-символічної репрезентації і конструювання реальності; 2) смислородження; 3) конструювання ідентичностей; 4) комунікативного домінування.

Окрім того, необхідно знати, що освітній дискурс може реалізовуватися як педагогічний (дискурс окремого педагога), аудиторний (дискурс аудиторії – тих, хто навчається), дисциплінарний (наприклад, дискурс соціології, або педагогіки, або історії тощо).

Тематичний блок III

«Практичні аспекти соціології освіти»

Тема 11. Традиційні і нетрадиційні дослідження освіти

План

1. Напрямки дослідження освіти в емпіричній соціології.
2. Кількісні та якісні методи дослідження освіти: загальна характеристика, переваги і недоліки, особливості застосування в сучасній соціології.
3. Ефективність поєднання якісних та кількісних методів при соціологічному дослідженні світи.
4. Застосування тестових методик у соціологічних дослідженнях освіти.

Теми повідомлень

1. Специфіка застосування опитувальних методик для отримання наукової інформації про освіту, її якість тощо (анкетування, формалізоване та напівформалізоване інтерв'ю).
2. «Кейс-стаді» – якісний метод соціологічного дослідження освіти: переваги, недоліки, процедура застосування.
3. Етнографічні та історичні методи дослідження освіти.
4. Автобіографічний метод та метод історії сім'ї: специфіка застосування при вивченні проблем освіти.
5. Метод глибинних інтерв'ю і фокус-групових інтерв'ю при дослідженні освіти: процедурні особливості та ефективність.
6. Аналіз документів як метод дослідження освіти.
7. Метод експерименту та можливості його застосування при дослідженні освіти.

*Методичні вказівки до вивчення теми
«Традиційні і нетрадиційні дослідження освіти»*

Зазначена тема є однією з останніх за програмою навчального курсу «Соціологія освіти» і передбачає розгляд можливостей емпіричного дослідження освіти, її якості, тих чи інших освітніх проблем тощо. Цілями зазначеної теми припускається залучення тих знань, які були отримані студентами в рамках курсу «Методологія та методи соціологічного дослідження».

Слід згадати, що в емпіричній соціології має місце розмежування двох стратегій соціологічного дослідження: кількісної та якісної. Кількісні методи дослідження, тобто такі, що передбачають залучення великої кількості респондентів (анкетування, формалізовані і напівформалізовані інтерв'ю тощо) вважаються традиційними для соціології та більш точними, а їх результати – більш об'єктивними. Якісні методи, тобто такі, що обмежуються невеликою кількістю респондентів (кейс-стаді, етнографічні та історичні, біографічний та автобіографічний та ін.) вважаються менш точними, а їх результати – скоріше суб'єктивними ніж об'єктивними.

Необхідно приділити увагу розгляду процедури контент-аналізу як якісно-кількісного методу, який сьогодні активно застосовується соціологами у їх дослідницькій практиці.

Найголовнішим у вивченні зазначеної теми є усвідомлення того, що повноцінне професійне соціологічне дослідження не може обмежуватися тільки кількісними або якісними методами. Досягнення максимальної повноти висновків потребує поєднання цих методів.

У результаті засвоєння матеріалу за темою «Методи дослідження світи» студенти мають чітко розрізняти недоліки та переваги кількісних і якісних методів соціологічного дослідження освіти. Окрім того, студентам слід бути готовими до презентації та подальшого аналізу біографій, автобіографій чи будь-яких інших документів, які можуть виступити у якості дослідницького матеріалу, або ж до презентації інструментарію кількісного дослідження з проблем освіти.

Тема 12. Принципи розробки та впровадження сучасних освітніх технологій

План

1. Поняття соціальної технології.
2. Технології в освіті як соціальні технології.
3. Авангардні технології: сутність і відмінності від «звичайних» технологій.
4. Інжиніринг освітнього простору як авангардна освітня технологія.

Теми повідомлень

1. Поняття технології в технічних, природних, соціогуманітарних та інших науках. Соціологічне трактування соціальних технологій.
2. Різноманіття освітніх технологій (з конкретними прикладами).
3. Основні принципи впровадження сучасних освітніх технологій.
4. Інжиніринг освітнього простору як освітня технологія:
  - а) Освітній простір навчального закладу та принципи його організації (структура освітнього простору; поля освітнього простору; освітній етос; освітнє середовище тощо).
  - б) Структурування навчальних програм.
  - в) Структурування освітнього дискурсу.
  - г) Рефреймінг як субтехнологія інжинірингу.

Методичні вказівки до вивчення теми «Принципи розробки та впровадження сучасних освітніх технологій»

Тема *«Принципи розробки та впровадження сучасних освітніх технологій»* є останньою з курсу. Її мету спрямовано на формування у студентів системного бачення можливостей використання соціологічних знань про освіту в сучасній освітній практиці. Отже, завданнями даної теми передбачено ілюстрацію прикладної функції соціології освіти.

Слід розуміти, що соціологія освіти є методологічним підґрунтям для впровадження сучасних освітніх технологій. Зокрема, саме уявлення про освіту як соціалізаційну практику, знання її структури і специфіки утворюють перехід від теорії до розробки і впровадження освітніх технологій, орієнтованих на підвищення ефективності та результативності освіти.

В межах соціології освіти освітню технологію слід розглядати, перш за все, як технологію соціальну, тобто таку, що пов'язана з управлінням соціальними взаємодіями. Необхідно засвоїти визначення *освітньої технології* як «послідовності етапів соціальної взаємодії в освітньому процесі, в ході якої той, хто навчає, реалізує певну управлінську стратегію стосовно тих, хто навчається, конструюючи тим самим соціальну реальність». Слід розуміти, що в умовах сучасних соціальних реалій найбільш виграшними будуть стратегії, орієнтовані на: 1) розвиток поліхроматичності мислення; 2) розвиток «бінокулярності» інтелектуальної діяльності; 3) продуктивність (отримання закінченого результату); 4) рефлексивність (глибину розуміння інформації та глибину знань).

Змістом зазначеної теми передбачено детальний розгляд такої освітньої технології як *інжиніринг освітнього простору навчального закладу*, що передбачає проектну діяльність, яка включає у себе: проектування і структурування освітнього середовища, навчальних програм та освітнього дискурсу, а також рефреймінг як субтехнологію з розвитку кодів.

ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Індивідуальна робота студентів припускає наступні види активностей роботи (не більше двох за весь курс, бажано, по одному в рамках кожного модулю):

1. *Обов'язковий вид*. Підготовка письмової тематичної роботи за будь-якою темою (з представленого нижче переліку) та її захист на семінарському занятті (по відповідній темі) чи в індивідуальному порядку перед викладачем (за певних вагомих обставин).
2. *Необов'язковий вид*. Підготовка та проведення круглого столу за однією (будь-якою) темою курсу.

Вимоги та рекомендації до підготовки індивідуальних робіт

Вимоги та рекомендації до підготовки тематичних (індивідуальних і самостійних) робіт

- 1) Обрану тему можна перефразувати, звузити, розширити тощо.
- 2) Окрім реферативного опису робота обов'язково(!!!) повинна містити виклад власних думок студента по обраній темі.
- 3) Робота обов'язково повинна носити соціологічний характер.
- 4) Робота повинна мати логічну структуру (вступ, основну частину, висновки).
- 5) При написанні основної частини, рекомендується відштовхуватися від визначень ключових понять теми. Наприклад, якщо вибрана тема «Виховання і самовиховання особистості», то ключовими тут будуть поняття «особистість», «виховання», «самовиховання».
- 6) Використання не менше *трьох* літературних джерел серед яких повинні бути представлені не тільки підручники, але й наукові праці дослідницького характеру (статті, монографії);
- 7) Обов'язкова наявність списку літератури;
- 8) Обов'язкова наявність посилань(у квадратних дужках) на використані літературні джерела.
- 9) У якості літературних джерел допускається використання статей або інших оригінальних наукових матеріалів, узятих з мережі Інтернет. *Але не* готові реферати, курсові, контрольні, тощо.
- 10) *Самостійність роботи* – найголовніша обов'язкова вимога. Робота обов'язково проходить перевірку «на плагіат»; готові реферати, «викачані» з популярних студентських сайтів не приймаються.

Вимоги до оформлення письмової тематичної роботи:

- 1) Обсяг – 8–10 листів формату А-4;
- 2) Шрифт – Times New Roman, кегль – 14;
- 3) Інтервал – 1,5;
- 4) Поля – всі по 2 см;
- 5) Вирівнювання – «по ширині».

ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ і САМОСТІЙНИХ РОБІТ

1. Теоретична структура соціології освіти.
2. Освіта як соціальна система.
3. Освіта як соціальний інститут: особливості процесу інституціоналізації, структура, функції.
4. Функціоналістські концепції освіти.
5. Інституціональний і неінституціональний підходи до вивчення освіти.
6. Освіта як комунікаційна система.
7. Конфліктологічні теорії освіти.
8. Критичний підхід до вивчення освіти.
9. Освіта в контексті макросоціології.
10. Освіта в контексті мікросоціології.
11. Розвиток соціології освіти в Західній Європі.
12. Вітчизняна соціологія освіти: особливості процесу та основні напрямки розвитку.
13. Інституційні функції освіти.
14. Відтворення соціальної нерівності в освіті.
15. Взаємозв'язок освіти і культури.
16. Освіта і сучасні медіа: характер взаємодії.
17. Взаємозв'язок інститутів освіти і сім'ї.
18. Система освіти і політичні процеси: характер взаємозв'язку.
19. Роль освіти у підвищенні політичної освіченості громадян.
20. Роль освіти у формування національної (само)свідомості.
21. Революційні сценарії суспільних змін і роль освіти у цих сценаріях.
22. Шляхи розвитку вітчизняної системи освіти.
23. Віртуалізація освіти: перспективи і наслідки.
24. Дистанційна освіта: зарубіжний та вітчизняний досвід.
25. Система дошкільної освіти: основні функції та напрямки реформування в Україні.
26. Школа як простір розвитку особистості.
27. Прояви соціальної нерівності в системі шкільної освіти: шляхи подолання.
28. Суспільство без шкіл? (за ідеєю І. Ілліча).
29. Освіта як засіб соціального пригнічення? (за ідеями П. Фрейре).
30. Навчання як символічне насильство? (за ідеями П. Бурдьє).
31. Освіта протягом життя – як пріоритет сучасних освітніх систем.
32. Сучасна вища школа: трансформація функцій, інновації, напрями розвитку.
33. Розвиток післядипломної освіти в світі і в Україні.
34. Прихована навчальна програма: негативні в позитивні тлумачення.
35. Освітній простір навчального закладу: структура і засоби організації.

36. Рефреймінг як технологія розширення світогляду індивідів і груп.
37. Освітнє середовище та його роль у процесі соціалізації особистості.
38. «Ідеальний» образ сучасного викладача ЗВО.
39. «Ідеальний» образ сучасного вчителя.
40. «Ідеальний» образ сучасного студента.
41. «Ідеальний» образ сучасного учня.
42. Кількісні і якісні методи соціологічного дослідження освіти: перспективи використання та співвідношення.
43. Тестові методики та особливості їх застосування при соціологічному дослідженні освіти.
44. Гендерна дискримінація у навчальних закладах: чи є проблема?
45. Расова та етнічна дискримінація у навчальних закладах: чи є проблема?
46. Освіта як фактор становлення кращого суспільства.
47. Освіта і економіка: особливості інституціонального зв'язку.
48. Східна і Західна моделі освіти: порівняльний аналіз.
49. Криза освіти: причини, наслідки, шляхи подолання.
50. Інжиніринг освітнього простору навчального закладу як авангардна освітня технологія.

Вимоги до підготовки сценарію «круглого столу»

Сценарій «круглого столу» готується за будь-якою темою семінарського заняття одним із студентів. Основне завдання студента – контроль за підготовкою виступів учасників дискусії. Сценарій повинен включати: вступну частину (яка проговорюється модератором); основну частину (перелік тем повідомлень з вказівкою прізвищ промовців, а також передбачуваних дискусійних питань, які можуть виникнути з тієї або іншої проблеми, позначеної в повідомленні); завершальну частину (яка також проговорюється модератором).

Сценарій повинен узгоджуватися з викладачем заздалегідь. Бажано подавати його на попередню перевірку викладачеві у письмовому вигляді. Бажано, щоб студент, що готує сценарій, виступив також і в ролі модератора (одноосібно або в парі з ким-небудь з одногрупників).

Вимоги до підготовки повідомлень на семінарські зайняття

Повідомлення готуються в усній або письмовій формі з використанням одного або декількох літературних джерел. Підготовка повідомлення в письмовій формі дозволяє отримати бали у тому випадку, якщо студент не встиг виступити на семінарському занятті. Повідомлення повинне містити короткий виклад матеріалу за темою і власну оцінку цього матеріалу студентом (що є обов'язковим моментом!).

Повідомлення оцінюється від 0,5 до 2 балів. Кількість балів залежить від наявності чіткого формулювання власної точки зору студента відносно викладеного матеріалу, змісту, кількості джерел, характеру виступу.

Повідомлення, підготовлені письмово, не обмежуються в об'ємі. Бажаною вимогою (окрім перелічених вище) до письмових повідомлень, є перелік використаних джерел з посиланнями на них за текстом.

Вимоги до складання кросвордів

Кросворд повинен містити не менше 10-ти слів, які змістовно відбивають тематику курсу. Обов'язкових вимог до оформлення немає. Бажана презентація в аудиторії.

Вимоги до складання інструментарію

Інструментарій соціологічного дослідження повинен відображати загальну проблематику курсу «Соціологія особистості» та готується за будь-якою проблемою з кола тих, що охоплює курс «»– за вибором студента.

Інструментарій має бути оформлений письмово, у вигляді анкети (з дотриманням усіх структурних вимог) та містить *не менше 8-ми питань*. Бажано, щоб підготовлений студентом інструментарій був обговорений на одному з семінарських занять за відповідній темі.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ІСПИТУ

1. Охарактеризуйте соціологію освіти як спеціальну соціологічну теорію.
2. Охарактеризуйте зв'язок соціології освіти з іншими галузевими соціологіями і теоріями середнього рівня (соціологією молоді, соціологією знання, соціологією девіантної поведінки та ін.).
3. Поясніть, в чому полягає специфіка предмету соціології освіти, на відміну від педагогіки, психології освіти тощо.
4. Опишіть в загальних рисах основні етапи розвитку та становлення соціології освіти як спеціальної соціологічної теорії.
5. Визначте місце та роль соціології освіти в системі соціологічного знання.
6. Надайте пояснення положенню про невизначеність предмету соціології освіти. Сформулюйте та аргументуйте власну точку зору щодо предмету соціології освіти.
7. Поясніть об'єктно-предметний взаємозв'язок соціології освіти з іншими соціологічними теоріями і суспільними науками.
8. Охарактеризуйте функції соціології освіти.
9. Надайте перелік основних категорій, якими оперує сучасна соціологія освіти. Поясніть відмінності у категоріальних апаратах класичної і неklasичної соціології освіти.
10. Охарактеризуйте основні тенденції змін, що відбуваються в освіті у відповідь на «виклики» сучасного соціуму.
11. Визначте специфіку основних ідей Е. Дюркгейма стосовно соціальної ролі освіти.
12. Визначте специфіку основних ідей М. Вебера стосовно ролі освіти в суспільстві.
13. Конкретизуйте основні ідеї фундаторів соціології освіти (О. Конта, Л. Уорда, Дж. Дьюї та ін.). Уточніть, які з них найбільшою мірою відповідають вашим уявленням про освіту.
14. Конкретизуйте ідеї К. Мангейма і Т. Парсонса про освіту як комунікативний процес та соціальний інститут.
15. Викладіть основний зміст ідей Б. Бернстайна про відтворення соціальної нерівності через освіту, з опорою на його «теорію кодів».
16. Викладіть основний зміст ідей П. Бурдьє про соціально-класову репродукцію в освіті.
17. Опишіть структуру освіти як соціального інституту.
18. Визначте роль освіти у встановленні справедливого соціального порядку.
19. Проілюструйте на прикладах взаємозв'язки освіти з іншими соціальними інститутами.
20. Аргументуйте, чи може освіта впливати на соціум, чи більш виразним є саме зворотній вплив?

21. Охарактеризуйте освіту як соціалізаційну практику (спираючись на соціологічне поняття соціальної практики). Наведіть відповідні приклади.
22. Визначте своє ставлення щодо співвідношення теоретичного і практичного знання в освітньому процесі. Обґрунтуйте значущість проблеми такого співвідношення з позиції соціології.
23. Визначте сутність структурно-функціонального, конфліктологічного та соціально-конструктивістського підходів до вивчення освіти.
24. Визначте сутність та особливості реалізації принципу наступності освіти.
25. Визначте предмет соціології освіти та розкрийте специфіку власне соціологічного підходу до вивчення проблем освіти.
26. Розкрийте сутність виховання як невід'ємної складової освіти. Наведіть приклади виховних практик в освітньому процесі.
27. Охарактеризуйте основні функції освіти в сучасному суспільстві. Поясніть сутність процесу трансформації функцій освіти з плином часу.
28. Надайте стислу характеристику методів дослідження освіти в емпіричній соціології.
29. Визначте, що є традиційним, а що інноваційним у сучасній вітчизняній системі освіти. На ваш погляд, що є більш важливим для високої якості освіти: збереження традицій чи активне впровадження інновацій.? Обґрунтуйте відповідь.
30. Опишіть ключові ідеї концепції «Нової української школи». Обґрунтуйте, чи буде корисною для суспільства практична реалізація цих ідей. Обґрунтуйте відповідь.
31. Обґрунтуйте положення про роль освіти у процесах змін, що відбуваються в суспільстві.
32. Опишіть основні проблеми організації виховного процесу в навчальному закладі. Запропонуйте власне бачення шляхів вирішення цих проблем.
33. Визначте основні відмінності Східної і Західної моделей освіти.
34. Розкрийте сутність особистісно-розвиваючого та виховного потенціалу освітнього простору навчального закладу .
35. Охарактеризуйте освітній простір навчального закладу як «арену сил та стосунків» (відповідно до визначення соціального простору П. Бурдьє).
36. Визначте специфіку такого інноваційного напрямку соціології освіти як «соціологія куррикулуму». Опишіть в загальних рисах проблемне поле соціологія куррикулуму.
37. Визначте особливості дискурсу як засобу управління освітньою комунікацією.
38. Розмежуйте поняття, що характеризують зміни в освіті, та наведіть відповідні приклади модернізації, реформування, вестернізації, трансформації освіти.
39. Надайте розширене соціологічне тлумачення поняття «куррикулум».
40. Наведіть приклади неявних форм соціальної взаємодії учасників освітнього процесу. Надайте перелік понять, за допомогою яких ці форми інтерпретуються в сучасній соціології освіти.

41. Охарактеризуйте основні тренди сучасної освіти, визначте їх соціальні підстави.
42. Визначте основні принципи сучасних освітніх технологій (передусім, як соціальних технологій).
43. Надайте перелік емпіричних методів, найбільш релевантних завданням соціологічного дослідження взаємодії «викладач–студент», «вчитель–учень». Коротко опишіть кожен з цих методів.
44. Опишіть процес формування певних габітусів в освітній практиці, спираючись на соціологічне поняття габітусу, запропоноване П. Бурдьє. Наведіть відповідні приклади.
45. Охарактеризуйте вчителя (викладача) як суб'єкта та/або актора соціальних змін.
46. Надайте оцінку впливовості педагогічного дискурсу. Наведіть приклади.
47. На ваш погляд, як саме має бути організоване освітнє середовище, щоб прищеплювати тим, хто навчається певні цінності (сімейні, патріотизму, саморозвитку тощо). Наведіть конкретний приклад.
48. Надайте розширене трактування терміну «етос навчального закладу». Як формується етос, і як він впливає на тих, навчається?
49. Надайте інтерпретацію терміну «глобалізація». Чи відбувається, на ваш погляд, глобалізація освіти? Якщо так, то які глобальні тенденції ви бачите і чи несуть вони позитив або негатив?
50. Охарактеризуйте основні методи соціологічного дослідження, розкрийте потенціал кількісних і якісних методів у дослідженні проблем освіти.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РЕЙТИНГОВА СИСТЕМА ПО КУРСУ «СОЦІОЛОГІЯ ОСВІТИ»	7
КРИТЕРІЇ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ.....	8
КОНТРОЛЬ ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПЛАНУ СТУДЕНТА.....	9
НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА КУРСА «СОЦІОЛОГІЯ ОСВІТИ».....	12
ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ПО КУРСУ «СОЦІОЛОГІЯ ОСВІТИ».....	20
ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАЙНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ З ВИВЧЕННЯ КУРСУ «СОЦІОЛОГІЯ ОСВІТИ».....	26
<i>Тематичний блок I. «Освіта як об'єкт соціологічного аналізу: класичні підходи» .....</i>	26
Тема 1. Дискусії щодо об'єкту і предмету соціології освіти.....	26
Тема 2. Передісторія і методологічні передумови становлення і розвитку соціології освіти: світовий контекст.....	27
Тема 3. Розвиток соціології освіти в Україні.....	28
Тема 4. Суспільство і освіта: механізм взаємозв'язку інституціональних систем.....	29
Тема 5. Освіта як соціальний інститут та соціальний процес.....	31
Тема 6. Цілі і функції освіти в умовах перманентних соціальних змін.....	33
<i>Тематичний блок 2. «Освіта як соціалізаційна практика: сучасні і неklasичні явлення про освіту».....</i>	34
Тема 7. Соціологія куррикулуму як сучасний напрям соціологічного знання про освіту.....	34
Тема 8. Теоретичні уявлення про освіту як соціальну (соціалізаційну) практику.....	35
Тема 9. Неявні форми взаємодії учасників освітнього процесу і специфікація освітньої практики.....	37
Тема 10. Освітній дискурс: поняття, види структура і функції.....	38
<i>Тематичний блок III. «Практичні аспекти соціології освіти».....</i>	40
Тема 11. Традиційні і нетрадиційні дослідження освіти.....	40
Тема 12. Принципи розробки та впровадження сучасних освітніх технологій.....	41
ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ.....	43
ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ І САМОСТІЙНИХ РОБІТ.....	44
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ІСПИТУ.....	47

Навчальне видання

СОЦІОЛОГІЯ ОСВІТИ

Методичні рекомендації для студентів,
що навчаються за спеціальністю
054 – Соціологія

Автор-упорядник НЕЧІТАЙЛО Ірина Сергіївна

В авторській редакції
Комп'ютерний набір: *І. С. Нечитайло*

Підписано до друку 30.05.2018. Формат 60x84/16
Папір офсетний. Гарнітура «Таймс».
Ум. друк. арк. 3,02. Обл.-вид. арк. 2,68.
Наклад 26 пр. Зам. №

План 2017/18 навч. р., поз. №8 в переліку робіт кафедри

Видавництво
Народної української академії
Свідоцтво №1153 від 16.12.2002

Надруковано у видавництві
Народної української академії

Україна, 61000, Харків, МСП, вул. Лермонтовська, 27